* * *Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas. Materialien*, Heft 4/1994; Herausgeber: Hans Gehl / Maria Purdela Sitaru; Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, 1994, 340 p.

Fascicula a patra din ciclul *Materialien* – denumire generică – „depozitează" nesistematic, dar absolut necesar, importante contribuţii metodice, respectiv empirice în domeniul cercetării dialectelor şvabilor dunăreni. Sub titlul, mai general, de *Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas*, redactorii Hans Gehl şi Maria Purdela Sitaru au tipărit în anul 1994, la Tübingen, o „culegere" de articole şi studii, toate gravitând în jurul subiectului dat. Publicaţia se oferă cititorului nu numai prin datele ştiinţifice – deosebit de valoroase – pe care le conţine, ci, mai mult decât atât, ea este rezultatul unei colaborări între specialişti germani şi români, urmând unei tradiţii de contacte între universităţile noastre şi Academia Română şi corespondentele lor din Germania.

Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas este precedată de alte trei publicaţii. Acestea şi-au concentrat discursul asupra climatului socioeconomic şi politic în care minoritatea germană s-a menţinut în spaţiul Europei de Est ca etnie – *Sprachinsel* –, consideră autorii. Prezentul volum tratează numai problema interferenţelor lingvistice, forează profund în terenul nisipos al limbii pentru a descoperi „relicve", respectiv etimologii. Atenţia ce trebuie acordată stabilirii corecte a acestora este subliniată de fiecare autor în parte, pericolul unui „fals" pândind la fiecare pas, deoarece pe teritoriile „mixate" din punct de vedere etnic atât preluarea, cât şi redarea unei vocabule au fost diferite ca orientare şi intensitate, cuvântul putând pătrunde în limbă pe mai multe căi. Autorii ajung la concluzia că problema influenţelor reciproce nu trebuie cercetată prin prisma unei singure etnii, cu atât mai mult cu cât în spaţiul sud-est european a fost şi este vizibilă o stare de „multi-" sau de „polilingvism".

Volumul a fost gândit pe două planuri, deci în două părţi: prima, teoretică, subsumând doar trei articole, a doua, de cercetare propriu-zisă, de aplicare practică. Lista bibliografică – 2$\frac{1}{2}$ de pagini –, cuprinzând atlase lingvistice, dicţionare şi suplimente, glosare dialectale, manuscrise şi arhive, cărţi de specialitate, denotă efortul autorilor de a cerceta un material covârşitor ca întindere şi complexitate şi de a-i extrage esenţele pentru a-şi sprijini demonstraţiile lingvistice.

Rolul important, de „mijlocitori" lingvistici, al şvabilor dunăreni în cadrul schimbului de „cuvinte şi locuri" în spaţiul sud-est european este mereu în atenţia autorilor. Maria Purdela Sitaru şi H. Gehl, urmând lui V. Arvinte şi Helgăi C. Osterloh, concluzionează că împrumuturile din germană în română rezistă numai în domeniul vieţii materiale (*Einleitende Überlegungen zu den sprachlichen Interferenzen in Südosteuropa*). Acest adevăr va fi demonstrat şi susţinut pe întreg parcursul lucrării, articolele abordând o gamă largă de domenii, în care sunt vizibile interferenţele lingvistice pe un teritoriu dat, Banatul devenind, de-a lungul secolelor, „scenă" pentru evoluţia materială şi spirituală a trei populaţii: română, maghiară, germană, cărora li se adaugă cea sârbă (precizarea îi aparţine lui H. Gehl în *Voraussetzungen für südosteuropäische Sprachinterferenzen*).

Fundamentale pentru o cercetare viitoare, de sinteză, sunt articolele care aduc în dezbatere, concret, transferurile, penetrările de cuvinte dintr-o limbă în alta, metamorfozele acestora în urma preluării, pe diferite căi, de către vorbitorul singular în raport cu o colectivitate, de o colectivitate în raport cu alta, de o colectivitate în raport cu o personalitate sau cu un for autorizat. Rezultă, de aici, că ar exista două tipuri de împrumuturi: primul, cel mai răspândit şi firesc, ţinând cont de convieţuirea pe un teritoriu a atâtor etnii, între care s-au stabilit diverse contacte lingvistice datorate împrejurărilor istorice şi socioeconomice ce le-au pus alături, dar şi faţă în faţă, relaţiile nefiind totdeauna de cordialitate şi respect reciproc (v. St. Binder, *Rumänische Einflüsse in den Banater deutschen Mundarten*), de origine *populară*, cel de-al doilea, pătruns pe cale cultă, de origine *savantă*.

Studiile teoretice ale volumului constituie un fel de „introducere" în labirintul conceptelor lingvistice, o reiterare a unor termeni cunoscuţi: *Transferenzen, Interferenzen, Fremdwort, Lehnwort, Entlehnungen* etc., fază preparatorie pentru discuţiile etimologice următoare. De amintit sunt cele două direcţii pe care H. Gloning (*Sprachliche Interferenzen im donauschwäbischen Siedlungsgebiet und ihre Bewertung durch die Sprecher*), după ce a intervievat diferiţi subiecţi şvabi, le-a descoperit în gândirea acestora, cu referire la receptarea esenţei limbii „mixate" pe care o vorbesc, la funcţia ei socială, la modul cum resimt transformările ce au avut loc la nivelul ei, la felul cum o evaluează. Astfel, o categorie de vorbitori doresc păstrarea intactă, nealterată a graiului sau a dialectului, cealaltă categorie, însă, se jenează când îşi vorbeşte graiul sau dialectul, sentiment care determină gestul de negare totală a acestuia. Pentru „rezolvarea" unei asemenea crize de conştiinţă, autoarea citează o opinie a lui Peter Polenz, care ar putea duce la o schimbare a gradului de percepere a transformărilor lingvistice: „Purificatorii limbii credeau – aşa cum şi astăzi cred mulţi critici ai limbii – că limba trebuie apărată de uzul lingvistic al societăţii, ca şi când limba ar fi o fiinţă mitică, una căreia vorbitorii ar trebui să-i slujească. *Limba aparţine cu mult mai mult societăţii şi îi serveşte ca mijloc de înţelegere şi de exprimare"* (p. 29).

Influenţele lingvistice sunt considerate în două direcţii: 1) influenţa pe care românii sau minoritatea maghiară le-au exercitat asupra şvabilor şi 2) influenţa inversă, prin care şvabii dunăreni şi-au adus contribuţia la îmbogăţirea vocabularului românesc, respectiv unguresc.

H. Gehl (*art. cit.*) se opreşte asupra domeniilor de activitate în care contactul dintre etniile conlocuitoare a putut deveni strâns, gospodăria ţărănească, cultivarea cerealelor, alimentaţie, construcţia de locuinţe, îmbrăcăminte, meşteşuguri, subliniind că evoluţia lingvistică în Europa de sud-est a stat în ultimele trei secole sub o „influenţă a variantelor austriece ale germanei (şi asupra graiurilor şvabe dunărene) asupra limbilor şi dialectelor vecine" („Einfluss der österreichischen Variante des Deutschen (auch über die donauschwäbischen Mundarten) auf die benachbarten Sprachen und Dialekte") (p. 74).

Ţinând cont de faptul – incontestabil – că apariţia noilor realităţi reclamă termeni noi pentru a putea fi denumite, „personalizate", precizate, că viaţa în sine este într-o continuă prefacere, Şt. Binder (*art. cit.*) trasează – în timp – limite orientative, perioade, deci, în care a putut fi sesizabilă o influenţă lingvistică de un anume tip sau cu o anumită intensitate. Anul 1945 este considerat drept „graniţă" lingvistică, ce separă împrumuturile „vechi" de cele „moderne". Autorul analizează influenţa limbii române asupra limbajului coloniştilor germani din Banat, enumerând, pe scurt, factorii care au condus la preluarea şi însuşirea de către vorbitori a unui termen sau a altuia: 1) mediul românesc în care şvabii bănăţeni au trăit şi muncit; 2) intensitatea contactului şvabilor bănăţeni cu populaţia română; 3) condiţiile istorice şi sociale în care au avut loc aceste contacte (p. 80).

Distribuirea materialului înainte şi după 1945 este diferită, vizibilă fiind intensitatea influenţei înainte de acest an. Populaţia şvabă a preluat, în această primă fază, atât toponimice, cât şi o seamă de termeni din sfera culturii materiale, dar şi din cea a trăirilor afective, termeni ce se regăsesc şi în poezia populară, într-un amestec lingvistic uneori comic, deoarece în unele cazuri sunt intercalate cuvinte româneşti în textul dialectal, iar alteori sunt traduse fidel nu numai cuvinte accidentale, ci chiar propoziţii ori strofe întregi. După 1945, în urma centralizării administrative şi politice, au pătruns în limba şvabilor mai ales substantive, câteva verbe şi părţi de vorbire – spune autorul – care desemnează realităţi noi şi care nu s-au adaptat din punct de vedere fonetic şi morfologic, fiind resimţite ca *Fremdwörter*, deşi uzul le-a impus ca *Lehnwörter*.

În continuare, două studii succesive restrâng cercetarea la limbaje specifice anumitor domenii „tehnice": arta culinară, pe de o parte, medicina şi farmacia, pe de altă parte.

Maria Purdela Sitaru şi Livia Vasiluţă semnează articolul *Rumänische Fachausdrücke deutscher Herkunft im Bereich der Kochkunst*, precizând că este vorba de un studiu etimologic: *Lexikalische und etymologische Anmerkungen*. Cele două autoare cercetează 24 de termeni „culinari" ce sunt în română de proveniență germană. Concentrându-se asupra unei singure sfere de activitate, analiza se face pe verticală, rezultând o adevărată „biografie" terminologică, deoarece fiecare cuvânt este discutat cu precizarea reflexelor sale în limbile cu care a venit în contact pe acelaşi teritoriu, enumerându-se variantele fonetice şi încărcătura semantică, descoperindu-i-se, prin paralelism, etimologia.

Maria Purdela Sitaru investighează *Deutsche Lehnwörter im Fachwortschatz der Heil – und Arzneimittelkunde in den rumänischen Mundarten des Banats.* Autoarea îşi propune să se desprindă de concluziile lui V. Arvinte şi de cele ale Helgăi C. Osterloh. Mai mult, ea reuşeşte să completeze tabloul împrumuturilor germane în limbajul specializat al medicinei şi al farmaciei la români cu 30 de termeni, pe care-i discută, atentă fiind la posibilitatea pătrunderii cuvântului împrumutat şi pe cale cultă, din greacă, latină, italiană sau franceză.

H. Gehl revine cu un articol despre *Deutsch-ungarische Sprachinterferenzen*, în care studiază un număr mare de împrumuturi în maghiară din germană, din diferite domenii. Autorul constată că înainte de anul 1930 existau în limba maghiară mii de cuvinte de origine germană, în special termeni tehnici care au intrat în limba standard şi, prin scris, au cunoscut o largă circulaţie. Dintre aceştia doar unii au rămas în uz şi astăzi, marea lor majoritate pierzându-se în uitare. O influenţă inversă, suferită de limba minorităţii germane din Ungaria, este detectată ca fiind foarte puternică după anul 1945, mai ales în sfera administrativă.

Un articol cu un subiect mai aparte îl reprezintă cel al Doinei Babeu, care tratează neologismul romanic pătruns în limba română prin germană sau/şi maghiară: *Über die deutsche und ungarische Sprache entlehnte Latinismen und Romanismen im Rumänischen.* Autoarea, având ca punct de plecare observaţia lui Alf Lombard că limba română este „une langue hospitalière", schiţează caracteristicile neologismului latin în română, delimitând zonele de influenţă pentru Transilvania, unde neologismul a pătruns din limbile germană şi maghiară, şi pentru Muntenia şi Moldova, unde acesta a intrat prin neogreacă şi rusă. Pe baza exemplificărilor, Doina Babeu enumeră normele încadrării fonetice şi morfologice a neologismului. În final, autoarea menţionează caracterul regional al acestor împrumuturi neologice.

Ultimele două studii au ca subiect de cercetare toponimia românească de origine germană din Banat.

Primul, semnat de Rodica Sufleţel – *Orts- und Flurnamen deutscher Herkunft im rumänischen Banat* –, este o analiză a unor „componente din vocabularul graiurilor românilor din Banat", care sunt cuvinte ce intră în structura unor nume de locuri sau de localităţi şi au proveniență germană. Autoarea nu face o clasificare a toponimicelor, ci o listare alfabetică, la sfârşitul fiecărui cuvânt-titlu, precizând etimologia acestuia. Multe dintre aceste cuvinte – conchide Rodica Sufleţel – nu au pătruns numai în limba română, ci s-au dezvoltat şi în alte limbi (sârbă, slovenă, sârbo-croată, maghiară) în timpul monarhiei austro-ungare.

Banater Ortsnamen als Spiegel deutsch-rumänischer historischer, wirtschaftlicher und sprachlicher Beziehungen, contribuţia lui V. Ioniţă, concepută în două secţiuni, prelucrează datele preluate din DTB (*Dicţionarul subdialectului bănăţean*). Autorul discută toponimia românească de origine germană, cea creată de colonizatorii înşişi, dar influenţată de română, ca şi toponimia oficială românească de origine germană. Fiecare toponimic creat reflectă în denominaţia sa o situaţie socială, politică ori economică aparte, când nu este vorba de relaţiile interne. Astfel, după părerea autorului, numele de locuri, prin complexitatea lor, nu sunt decât o „imagine în oglindă" a interferenţelor culturale româno-germane.

Volumul se încheie cu liste toponimice pentru judeţele României, comitatele Ungariei şi Serbiei, însoţite de două hărţi ilustrative.

Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas se configurează, deci, ca o „culegere" de idei, de contribuţii individuale izolate la problematica interferenţelor lingvistice în coloniile de şvabi din Banat. Toate aceste materiale sunt doar rezultate parţiale ale unui plan de cercetare global şi care se oferă specialiştilor atât ca propunere de colaborare, cât şi ca discurs în sine, incitant şi captivant, aşteptând opiniile critice ori sugestiile.

Laura Manea
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

* * * *Limbaje şi comunicare*, II, Iaşi, Editura Institutul European, 1997, 420 p.

Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului (organizat o dată la doi ani de Facultatea de Litere şi Ştiinţe a Universităţii „Ştefan cel Mare" din Suceava) a devenit nu numai una dintre cele mai interesante manifestări ştiinţifice naţionale, cum se exprima Lucia Wald, ci a realizat şi o adevărată tradiţie (în perioada 16–18 octombrie 1997 s-a desfăşurat ediţia a IV-a) a dezbaterilor filologice în vechea cetate de scaun moldavă. Organizatorii acestei manifestări ştiinţifice au înţeles că, indiferent de nivelul participărilor şi indiferent de actualitatea temelor puse în discuţie, pentru a exista o bună cunoaştere a problemelor abordate şi a manierei de tratare a lor se impune, în mod necesar, publicarea contribuţiilor participanţilor la colocviu. În acest mod, s-a născut seria *Limbaje şi comunicare*, al cărei al doilea volum, apărut în anul 1997 la Editura Institutul European din Iaşi, conţine cele mai multe (în număr de 58) dintre comunicările prezentate la ediţia a III-a a Colocviului, din 1995.

Ceea ce se poate constata la o primă evaluare a acestui volum este o surprinzător de amplă participare a specialiştilor la lucrările ediţiei respective a colocviului. Desigur, numărul cel mai mare al participanţilor îl constituie cadrele universitare şi cercetătorii români din numeroase centre (Bălţi, Bacău, Bucureşti, Chişinău, Galaţi, Iaşi Oradea şi Suceava), dar nu este deloc neglijabilă participarea europeană prin specialişti din Cehia, Danemarca, Franţa, Germania şi Spania.

Lucrările ediţiei din 1995 s-au desfăşurat în trei secţiuni (*Lingvistică – Semantică, Semiotică* şi *Poetică*); situaţie reflectată de volumul care conţine lucrările prezentate. Tematica acestora este însă deosebit de variată (şi, ca atare, imposibil de prezentat în puţine cuvinte), căci antrenează probleme teoretice sau aplicative şi vizează diferite domenii lingvistice şi filologice: lingvistică generală, gramatică, analiza limbii din texte (literare) vechi sau moderne, limbaje de specialitate etc. Remarcabilă prin număr şi, mai ales, prin valoare este participarea tinerilor specialişti din universităţile recent înfiinţate (printre care şi Universitatea din Suceava), aspect care afirmă aceste instituţii nu numai ca centre educative, ci şi ca centre ştiinţifice cu serioase posibilităţi de consolidare.

Parcurgerea volumului atestă efortul autorilor de a oferi soluţii şi interpretări originale, reevaluări metodologice şi recuperări critice de concepte, opinii şi teorii. În mod firesc, un studiu de interes major cuprins în volum este cel semnat de Eugen Coseriu, intitulat *Modele logice şi nivele de analiză lingvistică* şi însoţit de discuţiile prilejuite de prezentarea lucrării la un colocviu organizat de Universitatea din Metz (Franţa).

Un argument important în favoarea seriozităţii unei întruniri ştiinţifice cu participarea specialiştilor români îl poate constitui, desigur, prezenţa lucrărilor de analiză şi interpretare a operei eminesciene. Opera marelui poet nu putea lipsi deci din tematica colocviului sucevean, un număr însemnat de lucrări fiind consacrate analizei şi interpretării ei: Dumitru Irimia, *Semne, nume, sensuri poetice în Luceafărul;* I. C. Corjan, *Motivul oglinzii în poemul Luceafărul de M. Eminescu;* Mircea A. Diaconu, *Pentru o poetică eminesciană;* Maria Şleahtiţchi, *Funcţia poetică a tranzitivităţii verbelor la Eminescu.*

Există însă numeroase alte puncte de interes în volumul *Limbaje şi comunicare, II*, specialiştii în diferite domenii lingvistice şi în filologie găsind aici studii ce se înscriu în sfera preocupărilor lor. În general, se poate constata însă o preferinţă pentru lingvistica generală, ca dezbatere a proprietăţii şi aplicabilităţii unor concepte specifice şi drept cadru teoretic pentru analizele concrete. Nu lipsesc studiile contrastative, de semantică şi de limbă literară, acestea din urmă orientate nu numai spre opera unor mari scriitori români sau spre vechile texte româneşti, ci şi spre texte şi opere din marile culturi europene.

Analiza limbii textelor şi scriitorilor nu este însă o problemă care să privească numai pe lingvişti, literaţii fiind în aceeaşi măsură interesaţi de asemenea exegeze. De altfel, secţiunea *Poetică* este o suită de studii, foarte diferite ca metodă, dar unitare prin faptul că discută chestiuni de principiu şi de amănunt pornind de la opere literare româneşti şi străine.

Complexitatea, diversitatea şi cuantumul contribuţiilor cuprinse în volumul *Limbaje şi comunicare* a solicitat, fără îndoială, eforturi serioase din partea colectivului de redacţie (alcătuit din

Florian Bratu, Cornelia Mănicuţă, Georgeta Raţă şi Gabriela Rangu) pentru uniformizarea manierelor de redactare a manuscriselor. Rodul acestor eforturi s-a concretizat însă într-un volum merituos din toate punctele de vedere.

Ioan Oprea
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

ION GHEŢIE, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994, 174 p.

Ne aflăm în faţa unei cărţi, am putea spune rare, pentru că specialiştii în dialectologie îşi asumă greu riscul unei astfel de cercetări. Avem acum deci posibilitatea de a lectura pagini de reală importanţă, care încearcă să rezolve nu puţine probleme dificile şi discutabile.

După o *Introducere*, în care se schiţează obiectivele propuse şi se face o sumară trecere în revistă a ideilor de bază exprimate anterior de specialişti în domeniul dialectologiei istorice româneşti, se trece la o analiză consistentă a unor fapte reprezentative privind „evoluţia dialectelor şi graiurilor româneşti din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre" (p. 8).

Lucrarea este structurată în patru mari părţi, care conţin, la rândul lor, mai multe capitole: *Chestiuni generale, Originea dialectelor române, Dialectul dacoromân, Particularităţi fundamentale, Repartiţia graiurilor dacoromâne.*

Prima parte prezintă un *Scurt istoric al preocupărilor de dialectologie istorică românească* şi câteva *Consideraţii teoretice şi metodologice.* Sunt trecute în revistă ideile şi studiile unor specialişti şi cărturari legate de aceste probleme. Astfel, sunt menţionaţi Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Petru Maior, I. Maiorescu şi B. P. Hasdeu, iar mai apoi se evidenţiază cercetările mult mai la obiect ale lui H. Tiktin, M. Gaster, G. Weigand şi Ovid Densusianu.

Un spaţiu mai larg este acordat unor preocupări considerate mult mai importante. Sunt evidenţiate aici ideile lui Sextil Puşcariu, Iosif Popovici, A. Philippide, Th. Capidan, Al. Rosetti şi Emil Petrovici. De asemenea, sunt subliniate meritele şi rezultatele de după 1961, data începerii elaborării *Istoriei limbii române,* când se intensifică studiul românei primitive, citându-se contribuţiile în acest domeniu ale lui Em. Vaiiiu, I. Coteanu, Marius Sala şi altele, ce aparţin lui G. Ivănescu şi Vasile Frăţilă.

Pagini mai numeroase au fost consacrate unui „punct de vedere original" (p. 14) ce aparţine lui Em. Vasiliu, care, în *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne,* susţine că trecerea de la româna comună la dacoromâna actuală s-a făcut „fără o perioadă de comunitate a acestor dialecte" (p. 14), deci n-a existat o dacoromână comună. Ion Gheţie are însă aici unele rezerve, aducând, credem noi, argumente viabile, când afirmă că cercetarea nu este amănunţită privind descrierea unor fapte de limbă şi că era nevoie „de formularea unor principii teoretice şi metodologice de investigare istorică a graiurilor" (p. 14). Şi în cazul ideilor expuse de Florica Dimitrescu (*Contribuţii la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea,* în SCL, XV, 1964, p. 539–559), se face precizarea că ne este oferită „o imagine neconformă cu realitatea asupra vocabularului dialectal românesc din perioada studiată" (p. 14).

În fine, sunt citate numele unor specialişti care discută în lucrările lor probleme de fonetică, morfologie şi lexic, legate de dialectologia istorică: Viorica Pamfil, R. Todoran, C. Frâncu, N. Saramandu, Ruxandra Pană-Boroianu, Mirela Teodorescu, Al. Mareş şi Ion Gheţie.

Câteva *Consideraţii teoretice şi metodologice* precizează că „investigarea istorică a dialectelor cunoaşte unele limite" (p. 32), dar cercetătorul trebuie să plece de la ideea că, deşi riscurile există, ele pot fi asumate, spre apropierea de soluţii, ca în cazul analizei actuale a dialectelor şi graiurilor.

Originea dialectelor române a fost discutată pe larg şi pertinent în cele trei capitole ale părţii a doua.

Date sumare sunt consacrate, la început, *Românei primitive.* În legătură cu această problemă, se trec în revistă părerile lui A. Philippide, G. Ivănescu (cu toate obiecţiile aduse fostului său profesor), W. Meyer-Lübke, G. Weigand, Sextil Puşcariu, Ion Coteanu, D. Macrea, I. Şiadbei, Emil Petrovici, V. Arvinte, M. Sala, Al. Rosetti ş.a.

Se precizează apoi în final că toţi aceşti cercetători, la care se adaugă şi alţii, au încercat o reconstituire a acestei limbi pe baza existenţei unor fenomene din dialectele actuale. Fără a descoperi soluţii categorice, Ion Gheţie afirmă însă că procedeul folosit de lingviştii amintiţi constituie totuşi „o întreprindere ce trebuie părăsită, ca insuficient fundată din punct de vedere ştiinţific" (p. 44).

În continuare, Ion Gheţie acceptă ideea că au existat o serie de *Diferenţieri dialectale în româna primitivă,* datorită teritoriului vast pe care se vorbea aceasta, acceptând părerile lui G. Weigand, Sextil Puşcariu, Th. Capidan, Ion Coteanu şi, în special ale lui G. Ivănescu, care susţinea că, până în jurul anului 1000, existau patru „dialecte" principale: *rotacizant* (din care se va dezvolta mai târziu dialectul istroromân), *macedoromân-meglenoromân, bănăţean-crişean-maramureşean-ardelean* şi *moldovenesc-muntenesc* (*Istoria limbii române,* p. 323). Autorul arată însă că această împărţire, ca şi altele, este relativă şi discutabilă, fiind rezultatul „unor speculaţii sprijinite pe un material de limbă amorf, insuficient de atent selectat" (p. 51).

În privinţa actului de dezmembrare a românei primitive părerile specialiştilor au fost, în bună măsură, diferite şi Ion Gheţie, referitor la *Originea dialectelor române,* crede că ne aflăm iarăşi „în prezenţa unor speculaţii mai mult sau mai puţin justificate" (p. 53). Cu toate acestea, sunt prezentate opiniile diversificate ale specialiştilor legate de momentul separării grupurilor de români şi se schiţează date semnificative privind originea *aromânilor, meglenoromânilor, istroromânilor* şi *dacoromânilor.* Subliniem aici faptul că, discutând despre originea *dacoromânei,* autorul evidenţiază ideea legăturii care trebuie să existe între „problema teritoriului de formare a limbii şi poporului român, precum şi de cea a continuităţii elementului romanic în nordul Dunării" (p. 61). În ceea ce priveşte ultima problemă, Ion Gheţie este categoric, afirmând „că potrivit celei mai elementare logici prezenţa românilor în zilele noastre pe vechiul teritoriu al Daciei romane constituie ea singură principalul argument în favoarea continuităţii. Nu românii trebuie să-şi dovedească permanenţa în Dacia, ci adversarii continuităţii sunt datori să producă probe în favoarea punctului lor de vedere. Tezele formulate de aceştia sunt lipsite de suport logic şi documentar şi au fost respinse cu argumente convingătoare. Constatările recente ale istoriei şi, în special, ale arheologiei pun în afara unei discuţii ştiinţifice serioase contestarea continuităţii românilor în Dacia" (p. 61).

Partea a treia, *Dialectul dacoromân. Particularităţi fundamentale,* pe baza unor aspecte de limbă atestate în scris, consemnează evoluţia unor fenomene mai importante fonetice, morfologice şi lexicale, în decursul a şapte secole (secolele al XIII-lea – al XIX-lea). Privite din punct de vedere istoric, descrierile faptelor de limbă sunt necesare „pentru a stabili dinamica graniţelor dialectale" (p. 9) în decursul perioadei amintite, iar oprirea analizei numai asupra dialectului dacoromân se explică prin aceea că numai aici, după secolul al XII-lea, au existat „fapte de limbă, consemnate în scris" (p. 9, nota 1). Se acordă o atenţie deosebită mai ales inovaţiilor (rar fenomenelor arhaice, dispărute între timp), care au fost prezentate pe epoci şi regiuni dialectale.

Ultima parte este rezervată *Repartiţiei graiurilor dacoromâne.*

La început, un capitol analizează *Originea graiurilor dacoromâne,* unde sunt prezentate ideile câtorva specialişti referitoare la vechimea şi constituirea „unor diviziuni dialectale în cadrul dacoromânei" (p. 139), la faptul dacă a existat o comunitate lingvistică sau, în dacoromână, au fost ramificaţii teritoriale. În acest context, sunt prezentate părerile lui A. Philippide, Ernst Gamillscheg, Emil Petrovici, G. Ivănescu, Em. Vasiliu, Al. Rosetti ş.a.

Autorul est adeptul existenţei unei diversificări dialectale, care „era certă în secolele al XIV-lea – al XV-lea" (p. 142) şi s-a accentuat cu timpul, fapt care îl determină să nu accepte termenul de dacoromână comună, ci pe cel de „dacoromână primitivă" (p. 143).

Următoarele patru capitole analizează graiurile dacoromâne, începând cu secolul al XIII-lea şi terminând cu secolul al XX-lea.

Primul (secolele al XIII-lea – al XV-lea) face referiri în exclusivitate privind fonetica, pentru secolul al XIII-lea, fiindcă atestările morfologice şi lexicale sunt rare şi provin, în mare măsură, din documente slavo-române. În următoarele două secole faptele sunt mai numeroase, dar nu suficiente pentru generalizări elocvente. Concluzia este aceea că înaintea secolului al XVI-lea putem vorbi de două mari subdialecte: unul *nordic* (o parte a Olteniei, Banatul, Transilvania şi Moldova) şi altul *sudic* (Muntenia propriu-zisă şi o parte a Olteniei). Dacă ultimul se caracterizează „printr-o relativă unitate" (p. 147), primul, cel nordic, prezintă „o oarecare discontinuitate teritorială" (p. 147), din care ar rezulta trei graiuri: bănăţean-hunedorean, ardelean de nord şi moldovean.

În secolul al XVI-lea lucrurile stau altfel, datorită, în special, textelor româneşti care apar în număr mai mare. Trăsăturile caracteristice sunt mai numeroase şi ele aparţin deopotrivă celor două subdiviziuni ale dacoromânei descoperite de Ion Gheţie în această perioadă: *nordic* (Moldova, Transilvania de nord şi Banatul–Hunedoara) şi *sudic* (Muntenia şi o parte din Oltenia). Există însă între aceste tipuri de subdialecte o serie de graiuri de tranziţie, cum ar fi cele din Oltenia de vest şi de nord, Transilvania de sud-est şi Transilvania de sud-vest.

În secolele al XVII-lea – al XIX-lea (-1850), în cadrul dacoromânei se fac simţite aceleaşi două subdialecte, cu zonele de tranziţie amintite mai sus, cu observaţia esenţială că în această epocă multe fenomene fonetice şi morfologice munteneşti „tind să se răspândească spre nord cu cât ne apropiem de sfârşitul ei" (p. 160).

Capitolul al cincilea al acestei părţi discută probleme legate de *Graiurile dacoromâne în secolul al XX-lea.* De la bun început, Ion Gheţie nu este de acord cu unii dilectologi (G. Weigand, Emil Petrovici, R. Todoran, Ion Pătruţ, Ion Coteanu, Şt. Giosu ş.a.) care împărtăşesc ideea existenţei a trei sau cinci subdialecte ale dacoromânei, păreri personale, care ridică „un grai sau altul la rangul de subdialect" (p. 162). În aceeaşi ordine de idei este şi mai incorectă încercarea de a demonstra că pot avea acelaşi statut şi graiurile din Oltenia, Transilvania şi Oaş, cum au încercat să demonstreze Gr. Brâncuş, V. Frăţilă sau Dorin Uriţescu.

Concluzia lui Ion Gheţie, pe care o acceptăm şi noi, este clară şi reproducem pentru edificare un citat din finalul cărţii: „Nu ni se pare de aceea exagerat să susţinem, pe baza materialului de limbă examinat, că segmentarea Dacoromâniei în două mari arii (nordică şi sudică) continuă să se păstreze şi astăzi. Până ce se va întreprinde o cercetare temeinică, bazată pe criterii metodologice riguroase, asupra repartiţiei graiurilor dacoromâne în secolul al XX-lea, ne socotim îndreptăţiţi să dăm credit opiniei lui A. Philippide, împărtăşită şi de Iorgu Iordan, conform căreia dialectul dacoromân cunoaşte, în momentul de faţă, două mari subdiviziuni dialectale" (p. 167).

Cartea se încheie cu unele *Abrevieri* bibliografice riguros selectate, iar fiecare capitol este însoţit de *Note* utile şi temeinic întocmite.

Lucrarea poate fi considerată un model de redactare şi prezentare, o reuşită incontestabilă în dialectologia istorică, ceea ce evidenţiază, o dată în plus, calităţile unui specialist de primă mărime, cel care, cu ani în urmă, ne-a mai oferit volume, studii şi articole de reală valoare. Este, în acelaşi timp, şi o provocare adresată specialiştilor de a încerca să clarifice o problemă dificilă, încă nerezolvată în totalitate. Poate ar fi trebuit, în final, măcar un *Indice* de nume, dacă nu şi unul de cuvinte şi forme.

Ion Nuţă
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

ŞTEFAN AVĂDANEI, *La început a fost metafora,* Iaşi, Editura Virginia, 1994, 270 p.

Istoricul prezentator al metaforei, anglistul Ştefan Avădanei, se situează în însuşi centrul limbajului teoretic când propune comentariul metaforei din perspectiva similitudinii şi a contiguităţii, privind conceptul referenţial în evoluţia sa istorică. Cele zece capitole ale cărţii, scrise în anul

universitar 1992–1993 la Universitatea Yale din New Havel, propun în trei paragrafe iniţiale definiţii ale omului, vieţii şi lumii, pentru a scoate în evidenţă importanţa verbului *a fi*.

Comparaţia, legată prin juxtapunere, analogia, substituirea, invenţia şi strategia metaforei pornesc, din valul perspectivelor lărgit metaforice, în toate domeniile. Tensiunea metaforei se aşază logic în domeniul transferului pentru retoricieni, dar ea este şi un instrument necesar creaţiei sau un tiran ale cărui capcane mito-poetice sunt dificil de evitat.

Întrucât prin metaforă Ştefan Avădanei doreşte „să împace oamenii şi pietrele" (nu se ştie dacă oamenii între ei sau pietrele între ele), calitatea esenţială a acestei lucrări stă în explicitate şi în capacitatea de a concentra informaţiile din domenii diverse ale culturii, oferind o carte nu doar plină de eleganţă, dar şi utilă şi nu lipsită de umor. Iniţierea în domeniul literaturii ne „transportă" dincolo de fenomenul obişnuit şi dovedeşte că semnificaţia textului poetic porneşte de la metaforă şi circumscrie în *poiein* şi *mimesis* imaginarul contemporan.

Procesul de semnificaţie şi iconicitate al metaforei poetice devine, în această carte, un semnal ce obligă receptorul să intre în câmpul magnetic al literaturii universale, în aproape toată poetica omenirii – concentrată şi transformată într-un singur text –, dar mai ales să se integreze în viziunea noastră asupra vieţii: „În cazul celei din urmă translaţii – al metaforei fizionomice să spunem – înlănţuirea este mai complexă: actorii se identifică sau încearcă să se identifice cu personajele, personajele trimit la persoane din afara scenei, împrăştiate în timp şi spaţiu, iar spectatorii, prin aceeaşi «suspendare a neîncrederii», participă emoţional şi intelectual prin sau alături de actori; principiul dramaturgic mobilizează în marea lui metaforă nu numai *mimesis*-ul, ci şi *catharsis*-ul. De aceea şi metafora interpretării sau jocului teatral, pe diverse tipuri de scenă şi în afara lor, împreună cu masca, deghizarea, prefăcătoria, disimularea şi celelalte a ajuns să fie considerată – sau să se dovedească – periculoasă, implicând adesea schizofrenia" (p. 61–62).

Ironia toarsă prin trimiterile erudite şi capacitatea de a asambla sfere dificile ale acestui trop determină intersecţia metaforei cu psihologia, filosofia, cibernetica, ştiinţa, educaţia şi ... religia.

Tensiunea textului se vădeşte în această opţiune, în care metafora revelatorie, cu model în textele lui Blaga, este comentată din perspectiva retoricii religiei, într-unul dintre cele mai interesante capitole ale cărţii. Cadrul interpretării metaforei religioase este lumea negaţiei, magia verbală confruntându-ne, o dată cu mitul, cu verbul iniţial. Caracterul emblematic al metaforei religioase este doar o secvenţă în construcţia în spirală a textului, în general structurat pe două dimensiuni: *a.* instrument de lucru pentru filologi; *b.* în particular, un proces de comunicare a cercetătorului Avădanei cu el însuşi şi cu marii înaintaşi, începând cu Aristotel şi continuând cu I. A. Richards, K. Burke, N. Frye, P. Ricoeur.

Întâlnirea cu ideile din textul lui Ştefan Avădanei are avantajul de a deschide drumul către hora ielelor, dansul împreună cu retorica metaforei încorporându-ne în lumea imaginarului, dar şi în aceea eurasică, dacă reuşim să ne eliberăm de vraja infinită a textelor chemate şi obligate să definească începutul metaforei, ca să ne apropiem nu doar de semne scrise pe file, ci mai ales de semnele scrise în noi.

Noémi Bomher
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Bulevardul Copou, nr. 11

CARMEN VLAD, *Sensul, dimensiune esenţială a textului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, 214 p.

Cartea doamnei Carmen Vlad, reprezentantă de valoare a şcolii lingvistice clujene, ne propune un discurs ce se doreşte a fi citit pe verticală, oferind, simultan, un demers teoretic asupra categoriei

de *text*[1] *şi* asupra instrumentelor de abordare, precum şi aplicarea ideilor teoretice în *analiză* şi *interpretare*.

Fără orgoliul unei originalităţi obligatorii, autoarea enunţă critic şi sintetizează – sub semnul semioticii şi al lingvisticii – cele mai importante teorii textualiste, având la îndemână o bibliografie nu doar bogată, ci şi adusă, firesc, la titluri de ultimă oră. Cartea reprezintă o concretizare a studiilor şi cercetărilor realizate de autoare în ultimii zece ani, în acelaşi timp constituindu-se ca o reluare şi o continuare, din perspectiva unor principii noi, a lucrărilor şi studiilor deja publicate[2].

Însoţite de motouri fermecătoare, jucându-şi bine rolul de *captatio benevolentiae*, cele patru capitole – *„Pulsul" actual al lingvisticii, Bazele semiotice ale textualităţii, Elemente de analiză lingvistică a textului, Sensul, între evanescenţă şi prezenţă* – construiesc un discurs coerent şi unitar, oferind informaţii riguros selectate, citate cu funcţie explicativă şi argumentativă, scheme condensate, catalizatoare de sens, chei originale de descifrare şi înţelegere a textului literar.

În primul capitol, după ce stabileşte raportul existent, diacronic, între *text* şi *lingvistică*, autoarea prezintă circumstanţele ce au influenţat evoluţia lingvisticii din ultimele două-trei decenii, comparând epoca actuală cu aceea din anii '60: „A stabili o anumită similitudine a perioadei actuale cu starea lingvisticii din jurul anilor 1960 nu mi se pare hazardat" (p. 13), şi indicând tendinţa constituirii unei *teorii generale* a comunicării.

Pornind de la dialogismul lui Bahtin, parafrazând concepţiile literaturii textualiste franceze din ultimul deceniu, autoarea simte nevoia unei clarificări terminologice şi de semnificaţie, punând, alături de Eco, semnul egalităţii între *text* şi *discurs*, pentru a putea releva în continuare „aspectele teoretice mai importante ale textologiei actuale"[3]. Pe linia lui E. Coşeriu, se arată specificitatea semantică a textului şi caracteristicile lui (caracterul *reticular*, cel *interferenţial*, cel *pluricodic* sau *volumnic* şi cel *sinergic*), pentru ca în partea ultimă să se facă descrierea *funcţionării enunţului*, pe de o parte, ca *„mărturie" a textului* (mărturie a unui text şi nu semn al unei propoziţii, din cauza incompletitudinii în sfera sensului), şi, pe de altă parte, ca *text complet*.

Cel mai larg capitol este cel în care sunt prezentate elementele de *analiză lingvistică* a textului, împărţit în şase părţi ce actualizează o serie de modele de analiză şi interpretare, autoarea notând că pentru cercetarea *sensului* textual este nevoie de surprinderea *„tuturor tipurilor de relaţii:* pragmatice, semantice, în *toată complexitatea* lor" (p. 68), cu accentuarea perspectivei semantice necesare. Din această perspectivă, sunt detaliate *coeziunea* textuală, *configurativitatea semantică, referinţa, coerenţa şi globalitatea*, ceea ce facilitează receptarea distincţiilor de finețe pe care autoarea le face prezentând *statutul textual-narativ al persoanei întâi* şi *textul poetic*, surprins în dinamica semiotică.

Se face astfel legătura cu ultimul capitol al cărţii, constituit din „lectura" textologică a trei fragmente de operă literară: *Replici* de M. Eminescu, aşezat sub „grila analitică textologică", *Trei feţe*

---

[1] „Considerăm textul un produs eminamente verbal, în acelaşi timp parte a unui proces semiotic complex şi reflex al acestuia" (p. 27).

[2] Carmen Vlad, *Semiotica criticii literare*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982; eadem, *Perceptive Levels in a Stratified Representation of Text*, în RRL, XXVII, 1982, nr. 4, p. 315–323; eadem, *Sensuri şi funcţii ale persoanei întâi în textul narativ: Hanul Ancuţei*, în vol. *Semiotică şi poetică* (2). *Textul şi coerenţa* (ed. Carmen Vlad), Cluj-Napoca, 1985, p. 104–141; eadem, *Romänisch: Textlinguistik*, în G. Holtus, M. Metzeltin, C. Schmidt (eds.), *Lexicon der Romanistischen Linguistic*, vol. III, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989, p. 126–137; Carmen Vlad, Emma Tămîian, *Textual Semiotics of Proper Names in Romanian Poetry*, în „S. European Journal for Semiotic Studies", Wien, Barcelona, Budapest, Perpignan, 1990, p. 339–354; Carmen Vlad, Emma Tămîian, *Numele propriu în dimensiunea sintactică a textului poetic*, în CL XXXV, 1990, nr. 2, p. 153–159.

[3] Autoarea „convoacă în instanţă" pe I. Lotman, Ch. S. Pierce, N. Chomsky, E. Coşeriu, Harald Weinrich, E. Benveniste, Van Dijk, Petöfi şi Olivi Beaugrande şi Dressler, Deledalle, Ochler, Mariana Neţ, L. Theban şi Em. Vasiliu, prezenţi, alături de alte nume, de-a lungul întregului demers teoretic.

de Lucian Blaga – text poetic abordat nuanţat, din unghiul „teoriei verbale a textului", şi *Hanu Ancuţei* de M. Sadoveanu, ale cărui niveluri referenţiale sunt evidenţiate cu ajutorul configurării valorilor persoanei întâi.

Ceea ce conferă deplină strălucire demersului teoretic şi aplicativ al doamnei Carmen Vlad sunt concluziile spre care, cu eleganţă şi claritate, ne simţim conduşi. Ele se referă, pe de o parte, la *statutul semiolingvistic al textului* verbal, „textul constituindu-se în obiect propriu unei sfere specifice a limbajului, sfera comunicativă a acestuia, dominată de sens" (p. 193), pe de altă parte, la perceperea *teoriei textului* ca „baston de argint", element indispensabil unei iniţieri, dacă nu complete, atunci cuprinzătoare şi deschise, în „înţelegerea lumii în şi prin text",

Parcurgerea acestei cărţi nu satisface doar curiozitatea intelectual-culturală, dar oferă cu generozitate plăcerea lecturii unui (meta)text.

Gabriela Haja
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr.2

STELIAN DUMISTRĂCEL, în colaborare cu DOINA HREAPCĂ şi ION-HORIA BÎRLEANU, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iaşi, Editura Academiei Române, 1997, 454 p.

O echipă de dialectologi, constituită în urmă cu trei decenii, care a efectuat anchete în zona de sud a Moldovei, finalizează în ultimii ani lucrările clasice ale disciplinei (atlasul şi textele dialectale) şi ne oferă acum o lucrare nouă, unică în domeniu din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, spiritul de echipă, consolidat în ani îndelungaţi de cercetare şi de aşteptare a momentului favorabil pentru valorificarea deplină a muncii, mai puternic decât obişnuitele relaţii de „colaborare", asigură unitatea deplină a unei cărţi, atât de conţinut, cât şi în expresia stilistică, astfel încât contribuţia fiecăruia dintre cei trei autori, indicată la p. 35–36, se integrează perfect, desigur, sub conducerea competentă şi discretă a lui Stelian Dumistrăcel, personalitate bine conturată a dialectologiei româneşti. În al doilea rând, cartea pe care o prezentăm nu este obişnuitul manual, curs sau „tratat" de dialectologie pentru uzul didactic, deşi calităţile unui asemenea gen (sistematizare sau accesibilitate) nu-i lipsesc, ci, dimpotrivă, o recomandă mai ales celor interesaţi de cunoaşterea acestui domeniu, în acelaşi timp arid prin maximă specializare, dar şi cu reale valenţe de largă deschidere culturală, dacă există priceperea valorificării unor asemenea posibilităţi. Lucrarea nu este un „bilanţ", ci un „eseu" (p. 35), propunându-şi, cu modestie, doar semnalarea unei problematici, cu accent pe aspectele teoretice şi metodologice ale anchetei dialectale, dat realizând mult mai mult, o autentică introducere în ştiinţa (şi uneori arta) de a comunica, într-o formă specială a relaţiilor interumane. În al treilea rând, problematica noului volum se desfăşoară în spaţiul rodnic unde o disciplină riguros delimitată se întâlneşte cu ideile fertilizatoare ale lingvisticii generale. O altă trăsătură care conferă o pregnantă originalitate acestei noi contribuţii se defineşte prin valorificarea experienţei de cercetare (şi nu didactică), atât a celor trei autori, cât şi a dialectologilor români din generaţiile anterioare (Sever Pop, în primul rând, dar şi Sextil Puşcariu sau Boris Cazacu) şi a celor străini. O bună cunoaştere a realizărilor dialectologiei europene, favorizată şi de participarea autorului principal la proiectele *Atlas Linguarum Europae* şi *Atlas Linguistique Roman*, explică frecventele referiri comparative sau cu valoare de argument sau contraargument la nume şi opere ale dialectologiei germane, italiene, franceze, belgiene sau spaniole, invocate cu spirit critic şi nu rareori polemic. Şi, în sfârşit, o pregnantă notă personală, de natură stilistică, se impune de la prima la ultima pagină de text. Claritatea şi ordinea ideilor se transpun în simplitatea şi eleganţa frazei, iar experienţa faptului trăit, în, uneori, adevărate expediţii într-un spaţiu neprimitor, este evocată, peste timp, cu detaşare şi umor

(îndeosebi în *Jurnal de anchetă*), realizându-se astfel o performanţă în literatura noastră ştiinţifică. Rareori o carte atât de densă în abordări specializate, şi nu dintre cele mai simple, se citeşte cu atât folos de cunoaştere, dar şi cu reală plăcere a lecturii.

Un rezumat, fie şi foarte parcimonios, al unei asemenea lucrări, dificil de realizat când numerose probleme merită a fi măcar menţionate, nu este nici comod pentru recenzent şi nici foarte util pentru cititor, care nu se poate dispensa de concreteţea faptelor lingvistice, de detaliul semnificativ şi de alte elemente rezultate numai din experienţă, ca modalitate de cunoaştere. De aceea, vom semnala doar câteva linii de forţă ale câmpului de probleme pe care le organizează, ca într-o radiografie, noua apariţie editorială a dialectologilor ieşeni.

Structurată în două părţi de întindere aproape egală şi „echipată" cu utile instrumente de consultare şi informare (bibliografie, indici şi anexe), lucrarea pune în cumpănă dreaptă abordarea tehnică a temei, susţinută cu siguranţă de Stelian Dumistrăcel, şi un bogat material concret, cu valoare documentară. În întregul ei, cartea se vrea o autoanaliză şi o evaluare critică a rezultatelor la care a ajuns, după o experienţă de trei generaţii, ancheta dialectală, dar nu ca „bilanţ" al eficienţei metodelor de anchetă (p. 34), ci ca provocare asupra unei probleme epistemologice de sorginte coşeriană: evidenţierea competenţei lingvistice a vorbitorilor atât din perspectiva facultăţii de cunoaştere, cât şi din aceea a facultăţii de a gândi, prin efortul de „gramaticalizare" la care este solicitat informatorul în cadrul unei relaţii interumane atât de rare, care este ancheta dialectală.

Problematica principală a lucrării se pune cu pregnanţă în a treia generaţie a cercetărilor dialectale, după depăşirea concepţiei despre anchetă ca metodă de „prelevare" a materialului lingvistic prin „traducere", material prin care se manifesta doar competenţa idiomatică a vorbitorilor, adică acea capacitate a informatorilor de a şti să vorbească o anumită limbă (în speţă, dialectul investigat). Deşi numeroase elemente ale unei noi abordări teoretice pot fi descoperite şi în practicile de anchetă ale unor cercetători mai vechi, care au ilustrat în mod remarcabil metoda „Wörter und Sachen" (la noi, de pildă, O. Densusianu, S. Puşcariu, Sever Pop, E. Petrovici), abia în faza realizării NALF şi NALR ancheta dialectală este concepută ca „formă de comunicare", în cadrul căreia se studiază nu numai varietatea *diatopică* a limbajului, ci şi, din perspectiva psiholingvistică şi sociolingvistică, competenţa *expresivă* a subiecţilor, capacitatea lor de a adecva vorbirea la circumstanţele bine determinate de relaţia specială care se stabileşte, printr-o convenţie de lucru, între anchetator şi informator.

Pagini substanţiale sunt consacrate diverselor probleme nou apărute în ancheta dialectală din perspectiva propusă de această cercetare: utilizarea magnetofonului, care facilitează cunoaşterea tuturor relaţiilor şi situaţiilor ce apar între actanţii interviului dialectologic, cu distincţii importante indicând avantajele faţă de ancheta tradiţională cu chestionarul; atenţia acordată spaţiului şi timpului comunicării; evidenţierea problemelor specifice bilingvismului; virtuţile stimulative ale înregistrărilor pentru studiul interacţiunii lingvistice în interviurile având ca scop realizarea unor *etno-* şi *sociotexte*.

O altă atenţie specială este acordată unei probleme esenţiale în ancheta dialectală, aceea a raporturilor dintre limba literară şi graiuri sau dialecte, aşa cum se manifestă în atitudinea subiecţilor faţă de propria lor vorbire. Cu ample referiri la experienţele dialectologiei străine (îndeosebi franceze, italiene şi germane, adesea divergente în practici şi concluzii), subcapitolul *Comunicarea asupra instrumentului de comunicare* prezintă evoluţia concepţiilor asupra naturii raporturilor menţionate şi diversitatea situaţiilor de cercetat, cu interesante constatări din punctul de vedere al sociolingvisticii şi psiholingvisticii. Sunt menţionate, de pildă, comportamentul informatorilor faţă de convenţia de lucru a anchetei, gradul de conştientizare a diferenţelor dintre graiul lor obişnuit şi normele limbii literare, tendinţele conştiente sau spontane de „arhaizare" sau, dimpotrivă, de „literalizare" a expresiei, influenţa vârstei, ocupaţiei, statutului social, experienţei de viaţă şi gradului de instrucţie asupra comportamentului lingvistic. Sunt consemnate diferenţe de comportament, cu motivaţii sociale, culturale sau temperamentale, între informatorii din Moldova şi cei din alte provincii istorice româneşti sau dintre subiecţii solicitaţi pentru texte dialectale şi cei utilizaţi în anchetele pentru atlase.

De o indiscutabilă utilitate, pentru toţi cercetătorii de teren, dar îndeosebi pentru cei care se iniţiază într-o asemenea aventură a cunoaşterii, este un amplu capitol (p. 70–122), o autentică

introducere în cercetarea dialectologică, cu valoare de ghid tehnic, consacrat aspectelor practice ale anchetei dialectale: stabilirea relaţiilor cu oficialităţile şi cu intelectualitatea locală, identificarea şi selectarea informatorilor şi motivarea lor complexă (materială, socială, psihologică), crearea condiţiilor de lucru, pregătirea ambianţei şi convenţiile de colaborare, caracterizările subiecţilor corespunzători sau, dimpotrivă, a celor mai puţin performanţi, dar acceptaţi totuşi din lipsa unei alternative convenabile, în funcţie de capacităţile intelectuale şi lingvistice, în primul rând, dar şi de condiţionările profesionale, de vârstă, sex, instrucţie şcolară, autoritate morală. Pe de altă parte, sunt definite calităţile indispensabile ale unui bun anchetator, care dau autorilor acestei lucrări posibilitatea unor ample exemplificări, într-un registru larg, variind între colaborarea perfectă şi ostilitatea periculoasă, între realitatea dramatică şi comicul pur, între eficienţa maximă şi efortul steril. Analiza critică a chestionarului şi a modului de a-l utiliza în anchete, a avantajelor aparaturii de înregistrare şi a implicaţiilor deontologice ale unor abuzuri (ancheta „spion") dovedeşte o cunoaştere temeinică şi o apreciere judicioasă a valorii izvorâte atât din experienţa proprie, cât şi dintr-o amplă bibliografie europeană. Prezentarea unor anchete experimentale efectuate în 1974, cu scopul provocării şi cuantificării competenţei expresive a unor subiecţi în spaţiul dintre registrul literar şi cel dialectal al vorbirii (p. 122–138), ca şi lecturile înregistrate ale unor texte de limbă literară, inovaţii şi premiere în domeniu (p. 138–142), sunt elocvente pentru maniera elastică şi lipsită de dogmatism în care se valorizează posibilităţile variate ale cercetării, atunci când metoda este adecvată scopului.

Deosebit de instructive sunt constatările, concluziile şi recomandările care rezultă din evaluarea materialului de anchetă, pentru cunoaşterea posibilităţilor reale de a înregistra vorbirea populară (p. 143–190). Dacă în domeniul lexicului contrastul dintre gândirea concretă şi cea abstractă, în general mai bine studiat şi cunoscut, este mult atenuat de nivelul instrucţiei şcolare şi de înzestrarea intelectuală a informatorilor, iar fonetismele sunt cele dintâi conştientizate ca regionale sau populare, pe terenul gramaticii, în deosebi al morfologiei, surprinderea „normelor" dialectale este foarte dificilă, informatorul fiind (supra)solicitat „să gândească asupra felului cum vorbeşte" (p. 148). Formularea pluralului substantivelor (p. 153–158), obţine ca formelor verbale (p. 159–170) prilejuiesc informaţii dintre cele mai interesante privind mecanismele logice ale gândirii şi inventarul de forme al limbii. Nu sunt neglijate nici problemele sintaxei graiurilor (p. 170–173), deşi domeniul este încă departe de a fi cercetat şi evaluat cu acelaşi interes sau cu rezultate comparabile cu cele din fonetică, lexic sau morfologie.

Amplul material documentar din partea a doua a lucrării, în care contribuţia celor doi colaboratori, Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, este demnă de o subliniată apreciere, ilustrează principalele probleme teoretice mai sus semnalate. Experienţa practică a autorilor a impus adecvarea chestionarului la exigenţele anchetei, atât sub raportul conţinutului, corijând diverse erori, cât şi sub raport tehnic (schimbarea ordinii întrebărilor, modificarea enunţului, evitarea anticipării şi deci a sugerării termenului căutat etc.). Cercetătorii ieşeni au preluat sugestii, reguli, observaţii şi procedee de anchetă datorate îndeosebi lui Sever Pop şi lui Emil Petrovici, mereu invocaţi cu distinsă preţuire, sau au inovat, contribuţii proprii fiind semnalate cu discreţia modestiei şi măsura cumpănită a importanţei lor.

Ultima secţiune a lucrării, un *Jurnal de anchetă*, dezvăluie virtuţi puţin obişnuite în literatura de specialitate, caracterizată prin specializare extremă, rigoare a faptelor, precizie a demonstraţiei şi proprietate a stilului. Definitivat în două etape (1976–1977 şi 1993–1994), prelucrând note şi însemnări din caietele de anchete efectuate între anii 1967 şi 1972 (în unele localităţi cercetarea fiind reluată de mai multe ori şi chiar la distanţe apreciabile în timp, în 1977 şi 1994), cuprinzând informaţii, îndeosebi despre informatori, utilizate şi în volumul introductiv la *NALR – Moldova şi Bucovina. Date despre localităţi şi informatori*, publicat în 1987, *Jurnalul*, în care toţi cercetătorii de teren (folcloriştii şi geografii, toponimiştii şi etnografii) vor regăsi câte ceva din propria lor experienţă, se citeşte cu interes şi nu de puţine ori cu plăcerea oferită de secvenţe cu calităţi literare autentice: scurte naraţiuni, care au ritm şi semnificaţie, numeroase portrete, sumar, dar incisiv conturate, destule scene tipice pentru anii în care s-au efectuat anchetele, toate puse în pagină cu o detaşare pe care o aduc retrospectiva şi spiritul de obiectivitate al cercetătorului, dar şi cu secretele arme ale „răzbunării" pentru toate mizeriile pricinuite de oameni şi „timpuri", singurele la îndemâna celui cu vocaţie pentru

seamă, umorul. Pe fundalul satelor de tot felul, înstărite sau
nnelor ploioase, străbătute cu „venerabile" autobuze sau în
le, se perindă figuri caracteristice ale anilor evocaţi: primari,
„de la centru", miliţieni suspicioşi şi abuzivi, intelectuali ai
vanitoşi şi la „necalificaţi" cu „pretenţii", şi, în primul rând,
ori forestieri, brigadieri de la C.A.P. şi navetişti la şantiere
, naratori de excepţie şi antitalente înnăscute, parteneri de
ă pronunţia cutărui cuvânt era sau nu cu *giftóng* sau, şi mai
ui apelativ. Numai spaţiul limitat al acestei prezentări ne
şi pasajele elocvente, dar nu ne putem reprima dorinţa de a-l
i instructive cărţi, străbătând ulicele întortocheate ale unui sat
nutată de la gazdă şi având în loc de şa o... bască veche, fapt
s eminescian „Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată", sau pe
nunţa pe cercetători că „nişte persoane de femei" solicitate
pentru înregistrări aşteptau afară, sau pe cutare nevastă care refuza orice colaborare „ca să nu le facă salariul" dialectologilor, invitaţi prin gura satului „să meargă la muncă".

O carte în acelaşi timp riguroasă şi agreabilă, sinteză cu valoare de introducere în tehnica cercetării dialectologice, dar şi noutate prin perspectiva originală a abordării unei discipline vechi, lucrare unitară prin concepţie, construcţie şi stil, deşi realizată în echipă, aşteaptă atât pe criticii avizaţi şi „cârtitori", cât şi pe învăţăceii gata oricând să pornească pe bicicleta cu bască în căutarea pronunţiei cu diftong.

Mircea Ciubotaru
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

STELIAN DUMISTRĂCEL, *Sate dispărute – sate ameninţate*, Iaşi, Editura Institutul European, 1995, 238 p.

Îndelungata experienţă de dialectolog, ca şi deschiderea spre discipline conexe cu lingvistica (istorie şi demografie, sociologie şi psihologie, etnologie şi folclor), capacitatea de a distinge cu luciditate oportunităţile şi urgenţele în cercetarea ştiinţifică, dar şi sensibilitatea pentru traumele pe care istoria le provoacă mereu indivizilor şi colectivităţilor dău roadele aşteptate în ultimele cărţi şi studii ale autorului, bine cunoscut deja pentru contribuţii foarte specializate la realizarea marilor proiecte ale cercetării româneşti (*NALR. Moldova şi Bucovina, DLR*, serie nouă) şi europene (*Atlas Linguarum Europae, Atlas Linguistique Roman*).

Cartea pe care o semnalăm acum îşi propune un obiectiv pe cât de modest delimitat şi formulat, pe atât de important şi de presant: identificarea şi „amorsarea" pentru forurile ştiinţifice, pentru oficialităţi şi opinia publică a proiectului *Arhiva satelor dispărute din România*, sugerat de iniţiativa belgiană *Opération Villages Roumains*, declanşată în mai 1988 şi continuată şi după decembrie 1989, proiect conceput însă în tradiţia metodologică a Şcolii sociologice a lui Dimitrie Gusti. Iniţiativele autorului în această direcţie de cercetare sunt mai vechi (v. *Anexele* 1–3), dar cu puţine şanse de a provoca un efect pozitiv atât în iunie 1988, când furia demolatoare a vechiului regim nu putea admite nici măcar aluzii la fondul chestiunii, cât şi în perioada imediat postrevoluţionară, când Academia Română îşi redefinea ezitant şi, uneori, eronat priorităţile şi strategiile. Lucrarea de faţă se structurează, aşadar, ca un dosar de probleme şi fapte care îşi aşteaptă încă cercetătorii într-un demers coerent, statornic şi instituţionalizat.

Partea I a volumului schiţează etapele în care agresiunea asupra satelor se dovedeşte şi se conturează prin acţiuni planificate ale politicii de industrializare, de „sistematizare" şi de „apropiere a satului de oraş", concretizată prin strămutări de vetre de sat, dezafectări ale utilităţilor publice,

interdicţia de a construi sau repara case, acareturi şi chiar garduri, demolări brutale, cu consecinţe adesea tragice pentru viaţa şi sufletele oamenilor. Autorul nu contestă, în principiu, necesitatea sau utilitatea unor dezvoltări industriale, dar insistă asupra legalităţii şi raţionalităţii unor asemenea programe, care ar trebui să aibă în vedere şi importantele (uneori gravele) lor consecinţe ecologice şi social-umane. Aşadar, sunt reamintite strămutările impuse de realizarea hidrocentralelor şi umplerea lacurilor de acumulare de la Bicaz (1954–1958), de la Porţile de Fier, de regularizarea Prutului prin acumularea de la Stânca – Costeşti şi altele. Se adaugă, desigur, satele strămutate în urma unor inundaţii, precum Scoposenii şi Zbieroaia din judeţul Iaşi, în 1969, sau aşezări din Delta Dunării. Activităţile de salvare a unor vestigii materiale şi de conservare a datelor demografice, etnografice, folclorice sau lingvistice n-au lipsit (cf. p. 25–28), dar nici nu s-au remarcat prin durată, completitudine sau aprofundare a consecinţelor sociale, culturale sau psihologice asupra expropriaţilor şi strămutaţilor. Pentru comparaţie, este amintită experienţa germană din landul Renania de Nord – Westfalia (zona Aachen – Köln – Mönchengladbach), unde necesitatea exploatării la suprafaţă a cărbunelui a impus strămutarea unor aşezări, operaţiune atent supravegheată într-un cadru legislativ adecvat, având în vedere şi consecinţele operaţiunilor.

O nouă etapă în acţiunea de distrugere a satelor româneşti, motivată de propaganda dictaturii ceauşiste prin programul de „modernizare", debutează în anul 1974, când încep demolările unor sate din nordul Bucureştilor, fie pentru acapararea unor zone de agrement pentru nomenclatura comunistă, în zona Snagovului, fie pentru extinderea aeroportului Otopeni. Dimensiunile şi gravitatea planului de „sistematizare" se conturează însă în deceniul al nouălea, când un prim proiect prevedea desfiinţarea a şapte sau opt mii de sate (trei mii, într-o evaluare mai „realistă") din cele treisprezece mii existente în anul 1984. În mod demonstrativ, violenţa impactului a fost resimţită tot de aşezările din Sectorul Agricol Ilfov, dezavantajat de vecinătatea capitalei. Ceea ce caracterizează această etapă este întronarea abuzului şi a samavolniciei, comparabile cu brutalitatea demolărilor bisericilor şi clădirilor istorice din Bucureşti. Nici un scrupul pentru legalitatea şi oportunitatea exproprierilor, nici o „grijă faţă de om", nici o intenţie de salvare a memoriei etnoculturale, lingvistice sau de altă natură. Instrumentul principal al acestei acţiuni era buldozerul, ajutat adesea de obligativitatea autodemolărilor. Orice formă de protest public era considerată o infracţiune politică şi reprimată ca atare. Numai căderea dictaturii, în decembrie 1989, a limitat proporţiile unui dezastru naţional cu consecinţe imprevizibile şi, poate, ireversibile.

O perspectivă istorică şi geografică mai largă asupra unor fenomene similare are rostul de a caracteriza mai adecvat fenomenul românesc al depopulării sau distrugerii satelor. Autorul trece în revistă împrejurările strămutării fermierilor irlandezi în secolul al XVII-lea, ruinarea fermierilor americani datorită presiunii economice din anii '30 ai veacului nostru şi îndeosebi adevăratul cataclism social al deportării „chiaburilor" şi duşmanilor colectivizării şi colectărilor de produse agricole din întinse regiuni ale fostei U.R.S.S., inclusiv din Basarabia, sub regimul stalinist.

Partea a II-a, cea mai întinsă a lucrării, se constituie ca o arhivă de informaţii şi de mărturii orale ale unor locuitori afectaţi direct de fenomenul depopulării sau distrugerii aşezărilor rurale din România şi Basarabia. Autorul nu este doar un observator obiectiv sau un analist al proceselor istorico-sociale, ci şi un militant pentru o idee, în speţă aceea a salvării şi recuperării patrimoniului satului tradiţional românesc. Astfel, sunt inventariate posibilităţile pe care toponimia le oferă pentru reconstituirea vechilor mişcări de populaţie (*silişte* pentru depopulări, *slobozitile* pentru colonizări, numele care atestă transhumanţa, „roirile" satelor, emigrările ardeleneşti) şi sunt consemnate împrejurările dezafectării unor sate în urma unor alunecări de teren din judeţul Dâmboviţa sau inundaţii ale Prutului, Siretului, Dunării, Someşului etc. Se atrage atenţia asupra „dispariţiei" unor sate prin măsuri administrative (înglobări în aşezări mai mari, schimbări de nume), se încearcă o prognoză asupra consecinţelor demografice ale reîmproprietăririi de după 1989 şi se evaluează rezultatele Şcolii sociologice a lui D. Gusti şi ale cercetărilor dialectologice. Câteva anchete din anul 1991, în sate de pe valea Prutului, din România şi din Republica Moldova, efectuate în colaborare cu dialectologi de la Chişinău, au constituit o primă tentativă de realizare a unei „bănci de date", cu mărturii orale despre modul în care s-au distrus câteva sate de inundaţiile Prutului. În sfârşit, o reconsiderare a unor texte clasice pe tema contribuţiei satului la definirea specificului naţional,

cunoscutele discursuri de recepţie în Academia Română ale lui O. Goga, L. Rebreanu şi L. Blaga, prilejuieşte şi o foarte interesantă decriptare a valorilor spirituale tradiţionale în poezia lui Marin Sorescu (volumele *La Lilieci*).

Autorul, dialectolog în primul rând, întrevede pentru viitoarele cercetări de teren adaptarea metodologiei clasice la exigenţele unei anchete de tip special, recuperatoriu. Altor discipline (toponimia, folcloristica, etnografia, sociologia, istoria) le revin obligaţii similare.

Sate dispărute – sate ameninţate este un avertisment şi un început de arhivă, un act de conştiinţă civică şi de responsabilitate intelectuală.

Mircea Ciubotaru

GIUSEPPE MASTROMARCO, *Introduzione a Aristofane*, Roma – Bari, Editori Laterza, 1996, 222 p.

Aristofan este cel mai important comediograf grec şi părintele comediei europene. Piesele sale reprezintă o frescă a vieţii politice şi sociale din epoca războiului peloponeziac. Alături de istoricul Tucidide, Aristofan ne-a lăsat cele mai strălucite documente literare despre societatea greacă din timpul democraţiei ateniene. Volumul lui G. Mastromarco, tipărit la prestigioasa editură Laterza, dedicat vieţii şi operei lui Aristofan, este un reprezentativ capitol de istorie a literaturii europene. Autorul procedează monografic: urmărind cadrul istoric şi cultural, realizând o remarcabilă analiză a scrierilor lui Aristofan, redactând o scurtă istorie a criticii şi, apoi, o amplă şi utilă bibliografie. În felul acesta, volumul devine un instrument critic esenţial pentru înţelegerea operei lui Aristofan în lumina celor mai recente cercetări istoriografice.

Structura volumului este următoarea: I. *Aristofan şi comedia antică:* 1. *Teatrul şi cetatea;* 2. *Forme şi teme ale comediei atice antice;* II. *Aristofan: viaţa şi opera:* 1. *Opere conservate şi pierdute;* 2. *De la debutul „secret" al lui Aristofan la moartea lui Cleon;* 3. *De la pacea lui Nicias la înfrângerea Atenei;* 4. *Către comedia nouă;* III. *Poetica aristofaniană:* 1. *Între realitate şi poezie;* 2. *Un text pentru scenă;* 3. *Memoria literară a polis-ului şi publicul lui Aristofan;* 4. *Concluzii.* La aceste capitole autorul ataşează aceste utile părţi: 1. *Cronologia vieţii şi operei;* 2. *Dezbateri critice şi* 3. *Bibliografie*, care cuprinde: 1. *Referinţe bibliografice (studii şi articole) şi* 2. *Note bibliografice,* incluzând: 1. *Recenzii bibliografice*, 2. *Ediţii, comentarii, traduceri,* 3. *Scolii,* 4. *Indice, concordanţe, onomastică,* 5. *Istoria textului,* 6. *Limbă, stil, metrică,* 7. *Studii cu caracter general,* 8. *Comedii separate: ediţii, comentarii, traduceri, studii* şi, în sfârşit, 9. *Soarta receptării lui Aristofan.*

Autorul acestui volum face parte din rândul celor mai distinşi filologi clasici europeni, specializaţi în studiul comediei greceşti. Dintre aceştia menţionez pe A. H. Sommerstein (Anglia), P. Thiercy (Franţa), B. Zimmermann (Germania), López Eire (Spania), E. Degani (Italia) sau N. Dracoulidis, I.Stephanidis şi Ch. Michail (Grecia).

Cartea lui G. Mastromarco este o monografie care sintetizează, cu rigoare şi competenţă, problemele fundamentale ale cercetării aristofaniene la acest sfârşit de secol. După prezentarea relaţiilor lui Aristofan cu comedia atică veche şi a operei acestuia cu societatea ateniană contemporană, G. Mastromarco redactează un remarcabil capitol despre poetica aristofaniană.

Concluziile acestui capitol sunt emblematice pentru spiritul de sinteză al acestei cărţi. Autorul periodizează opera lui Aristofan în trei etape, care se disting prin tematică şi poetică. În prima etapă, cu teme politice pacifiste, vituperează lideri radicali (cum sunt Cleon, Lamachus, Nicias) sau personalităţi culturale ca Socrate sau Euripide. În parabaze, Aristofan afirmă orgolios originalitatea artei sale, comparându-se cu Heracle, care luptă cu monştrii. În etapa a doua, temele inspirate din *res publica* îmbină realismul cu fantasticul, cultivând, cu predilecţie, viziunea carnavalescă, parodia şi grotescul. Acum, personajele feminine devin protagoniste (v. *Lisistrata*). În etapa a treia, temele politice cedează temelor morale. Acum, personajele anticipează tipologii din comedia nouă (v. *Plutos*), structura pieselor se metamorfozează. Parabaza e redusă, corul diminuat, varietatea metrică

atenuată. Toate acestea prevestesc comedia lui Menandru, inspirată din *res privata*. Tot în această etapă de creaţie, precizăm noi, Aristofan trece de la teatrul „teatral" la teatrul „literar", de la spectacol la lectură, păstrând rolul educativ al comediei în societatea ateniană.

Prezenţa acestui volum în bibliotecile academice româneşti va oferi cititorilor noştri posibilitatea de a înţelege geniul şi actualitatea părintelui comediei europene.

Traian Diaconescu
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Bulevardul Copou, nr. 11

MATÍAS LÓPEZ LÓPEZ, *Los personajes de la comedia plautina: nombre y función*, Lleida, Pàges Editors, 1996, 232 p.

Plaut este, incontestabil, cel mai important comediograf latin şi unul dintre marii precursori ai teatrului comic modern. Volumul lui Matías López López este un studiu academic care a fost prezentat ca teză de doctorat în filologia clasică, la Barcelona, în anul 1986. Autorul său este profesor titular de filologie latină la Universitatea din Lleida şi se preocupă, cu predilecţie, de comedia latină şi de istoriografia latină. În acest ultim domeniu a publicat volumul *La historiografía en Grecia y Roma. Conceptos y autores*, Lleida, 1992, pe care l-am prezentat cititorilor români în altă recenzie.

Personajele comediei plautine: nume şi funcţii este una dintre cele mai importante cărţi publicate asupra operei lui Plaut la acest sfârşit de secol. Autorul analizează numele personajelor plautine în relaţie cu funcţia lor scenică, relevând, cu subtilitate şi competenţă, interesul lumii clasice pentru relaţia dintre *verba* şi *res*, dintre cuvinte şi lucruri.

Structura volumului este următoarea: cap. I. *Introducere;* cap. II. *Lista de nume analizate;* cap. III. *Personaje fără nume* (*innominados*) şi *Titlul comediilor nevarroniene*; cap. IV. *Concluzii* referitoare la: 1. *Creaţiile plautine*, 2. *Originea numelor plautine*, 3. *Formarea numelor plautine*, 4. *Ratio (semnificaţia) numelor plautine*, 5. *Numele plautine şi tradiţia comică greacă*, 6. *Analogia şi contrastul în semnificaţia numelor plautine*. *Bibliografia* cuprinde: 1. *Lexicoane plautine*, 2. *Repertorii de nume proprii*, 3. *Ediţii ale lui Plaut* (ediţii complete sau piese singure), 4. *Studii*. Apar şi următoarele indice suplimentare: 1. *Nume studiate în versiune castiliană*, 2. *Pasaje plautine citate*, 3. *Nume pe comedii*. Fiecare capitol este însoţit de *Note*, iar volumul se termină cu *Addenda et corrigenda*.

Cartea lui Matías López López se remarcă printr-o excelentă documentare, prin metodă de lucru riguroasă şi prin inspirate analize la obiect. Pornind de la afirmaţiile lui Donatus despre congruenţa dintre nume şi funcţie în comedia latină, valorificând critic studiile scrise despre onomastica lui Plaut în ultimul secol, recitind cu acuitate piesele plautine, Matías López López a realizat cea mai amplă lucrare academică cu acest subiect din bibliografia internaţională plautină.

Autorul aplică, în cercetarea sa, o schemă ordonată şi fertilă, analizând 347 de nume, din piesele autentice sau apocrife. El disociază 187 de nume ale personajelor cu replici, 87 de nume ale personajelor fără replici şi 78 de supranume. La fiecare nume indică piesa din care face parte, forma greacă din care derivă, atestările epigrafice sau literare, anterioare sau posterioare lui Plaut, prezintă etimologia numelui propusă de diverşi exegeţi (corectându-le pe cele eronate şi avansând altele noi), traduce ingenios aceste *nomina eloquentia*, precizează relaţia dintre *nomen* şi *res* şi, în sfârşit, disociază numele create de Plaut, relevând geniul lingvistic al comediografului latin. Toate aceste ipostaze de cercetare sunt argumentate, când a fost posibil, cu *ratio explicita* prezentă în textul latin.

Cartea exegetului spaniol Matías López López, cercetător erudit şi rafinat, este, incontestabil, o lucrare de referinţă în literatura de specialitate şi constituie un model de studiu lingvistic şi literar al onomasticii din teatrul comic latin.

Traian Diaconescu

ION APETROAIE, *Literatură şi reflexivitate*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 1996, 248 p.

Spre deosebire de critica „foiletonistică", obligată să recepteze toate noutăţile mai importante ce îmbogăţesc literatura autohtonă într-o perioadă limitată, critica universitară are privilegiul unei selecţii riguroase, în care totdeauna criteriul estetic acţionează decisiv. Din această cauză – a unei supervizări critice, sinonime cu certificarea valorii – sunt necesare şi metode adecvate, privite adesea cu reticenţă, pentru că introduc în câmpul analizei literare o terminologie pe care critica „foiletonistică" o acceptă cu greu. Cu riscul de a-l contrazice flagrant pe autorul cărţii care face obiectul recenziei de faţă, cele două tipuri de critică există, fără ca neapărat să se completeze. Uneori, dimpotrivă. Cărţi (şi autori) cu mare audienţă într-o anumită perioadă (să-i amintim doar pe Dan Deşliu, Mihai Beniuc şi Ion Bănuţă, dintr-un trecut nu prea îndepărtat) au intrat într-un con de umbră de unde cu greu vor mai putea ieşi. În schimb, autori ca V. Voiculescu sau Radu Gyr, îndepărtaţi violent nu numai de regimul politic al vremii, ci şi de o critică literară obedientă, îşi recapătă astăzi statutul meritat tocmai datorită unor universitari. Se poate spune, aşadar – fără să absolutizăm, totuşi – că, în timp ce critica „foiletonistică" acţionează pe orizontala literaturii, şi nu întotdeauna cu imparţialitatea necesară, cea universitară sondează profunzimile acesteia aducând, dacă nu revelaţii interpretative, atunci cu siguranţă nuanţe noi şi precizări importante în receptarea unor opere literare.

Privit din această perspectivă, recentul volum *Literatură şi reflexivitate* al universitarului ieşean Ion Apetroaie ni se pare emblematic, fiindcă judecăţile de valoare, chiar focalizate în capitole separate (după cum acestea se referă la poezie, proză sau critică literară), au ca punct de plecare *ideile estetice* cuprinse în articole programatice, jurnale şi manifeste literare, interviuri etc., aparţinând scriitorilor supuşi exegezei.

Intitulat *Al. Macedonski, poetician simbolist*, articolul liminar poate fi considerat o adevărată *introducere în metodă*. Teoretizările macedonskiene publicate în „Literatorul" ultimelor decenii ale secolului trecut sunt reluate pentru a se demonstra protocronismul românesc în privinţa concepţiei moderne care face din muzicalitate condiţia *sine qua non* a poeziei. Faptul – susţine Ion Apetroaie – este cu atât mai important „cu cât comentatorii lui Macedonski s-au mulţumit să-l vadă în genere pe poetul nostru cu un pas în urmă faţă de experienţele simboliste franceze" (p. 12). Iar *Hinov*, a cărei publicare datează din 1880, nu este numai prima poezie românească în vers alb, ci (şi) „încă o prioritate în faţa confraţilor francezi" (p. 19). Macedonski apare mai puţin în postura de poet contradictoriu şi mai mult în ipostaza şefului de şcoală literară. Reputat director de revistă, el a stimulat primele voci ale simbolismului românesc (T. Demetrescu, Ştefan Petică, D. Iacobescu), pentru ca într-o fază ulterioară, printre colaboratorii revistelor sale să se numere T. Arghezi, G. Bacovia şi Ion Pillat.

Deşi a teoretizat sporadic pe marginea propriei creaţii, mai ales în rarele interviuri date, G. Bacovia şi-a afirmat neaderenţa la poezia epocii, optând pentru *singurătatea lucidă* în câmpul literar. În articolul *Ipostaze ale poeziei bacoviene*, exegetul reţine afirmaţia în favoarea căreia aduce argumente ce vizează deopotrivă *criza de sensibilitate* şi *criza de limbaj*, specific bacoviene.

Masca, interiorizarea peisajului, obsesia absenţei, dublată de una a comuncării, jocul închidere – deschidere practicat exclusiv în viziune tragică sunt elemente peremptorii ce constituie un „miracol al minimului" de o surprinzătoare originalitate. Consecvent cu sine însuşi, având în permanenţă conştiinţa zbaterii sale tragice, Bacovia a creat „una dintre cele mai tulburătoare poezii ale veacului nostru" (p. 26). Concluzia criticului ar putea părea lectorului de pe alte meridiane puţin forţată, dar temeinicia şi fineţea argumentării ne determină să-l considerăm pe Ion Aperoaie un exeget de marcă al creaţiei bacoviene.

Observaţii pertinente privind lirica argheziană sunt cuprinse în articolul *T. Arghezi – o poetică barocă*. Menţionate în treacăt, unele direcţii interpretative sunt repede abandonate pe motiv că au devenit, prin utilizare frecventă, poncife ale criticii literare. Ca atare, Ion Apetroaie schimbă sensibil unghiul investigaţiei, ajungând la concluzii interesante. Admiţând „construcţia bogat antinomică" a poeticii argheziene, autorul remarcă, în spiritul acesteia, posibilitatea unei substituiri esenţiale. „În

locul eului arghezian ar putea sta aici tot aşa de bine şi *cuvântul"* (p. 42), ceea ce ar face şi mai evidentă funcţia simbolului de „organizator al ansamblului". Din păcate, ideea respectivă, cu largă aplicabilitate la opera propriu-zisă, este insuficient fructificată.

Pe un ton ponderat, Ion Apetroaie schiţează liniile unei posibile polemici cu Şerban Cioculescu şi N. Balotă. Primului îi impută eticheta de „antiintelectualist" pe care criticul, în mod eronat, i-o aplică lui T. Arghezi. Iar celuilalt îi reproşează faptul că adesea este tentat să reducă forţa „conştiinţei critice" argheziene, ori să ignore unele „sensuri ale lirismului său voluntar" (p. 40).

Demonstraţia vizează, în cazul de faţă, aspectul religios şi ludic al actului poetic, încadrat în limitele unei viziuni ce atribuie contrariilor o importanţă egală. „Perspectiva ideală" spre care tinde autorul *Cuvintelor potrivite* ar presupune identificarea acestora şi sublimarea lor *în divin*.

În paginile consacrate lui G. Topîrceanu (*Jocul mimesis-ului umoristic*), accentul cade atât pe regia specifică micilor sale *piese lirice*, cât şi pe tehnica „inserţiei amănuntului" bine ales în tablouri cu tematică diversă. Aşa se explică distanţarea de erotica eminesciană (mai precis de *optica* prezentării acesteia), precum şi atitudinea faţă de poezia modernistă. Receptată în registru umoristic, inexistent până atunci în lirica noastră, G. Topîrceanu nu apare, cum ne-am aştepta, într-o postură favorabilă. „Este regretabil că poetul, devotat *mimesis*-ului – notează criticul –, găseşte numai prilejuri de a ironiza sau chiar de a blama pe faţă poezia modernistă" (p. 56). Totuşi, este greu de admis că, dacă n-ar fi procedat ca atare, G. Topîrceanu ar fi dat inteligenţei sale (critice şi poetice) posibilitatea afirmării depline.

Dacă în *Poetică subversivă: măştile lui „Dada"* autorul se referă la contribuţia românească în contextul cultural european din primul pătrar al secolului nostru, în *Poezie şi cerebralitate* el revine pe coordonatele naţionale pentru a surprinde în succinte notaţii specificul poeziei din deceniile 6 şi 7.

Seria este deschisă de Nicolae Labiş, care concepe un „lirism fără frontiere". Acestuia i se adaugă Ştefan Aug. Doinaş, *„poeta doctus"* – cum îl numeşte Ion Apetroaie –, posedând „rafinamentul unui cărturar de stirpe rară" (p. 73). Îi urmează (cronologic, dar nu şi ca importanţă) Nichita Stănescu, exponentul unui „dramatism cerebral", comparabil cu cel blagian. În această ilustră serie este menţionat şi Grigore Hagiu, dar argumentele criticului nu sunt totdeauna convingătoare.

Cu *Marin Sorescu şi jocul poeziei*, Ion Apetroaie aduce discuţia despre lirica românească până în anii din urmă, ceea ce denotă o deschidere apreciabilă a evantaiului său interpretativ consacrat acestui gen. Sursele noutăţii poeziei soresciene sunt numeroase, iar efectele – neaşteptate. Universuri „cu densităţi diferite" se bucură de tratamentul amestecului insolit sau al colajelor surprinzătoare, în manieră avangardistă, după cum sistemul referenţial este altul decât cel îndeobşte acceptat. „Este tehnica alunecării în conotaţia-şoc" – afirmă exegetul, dispus să demonteze cu plăcere mecanismul liric sorescian, pentru a-i surprinde toate articulaţiile.

*

Metoda abordării diacronice a fenomenului poetic prin câteva eşantioane reprezentative, plecându-se de la unele teoretizări, este aplicată şi în partea a doua a cărţii, intitulată *Roman şi conştiinţă reflexivă*.

Primul prozator din seria devenită clasică este Liviu Rebreanu, care a nutrit în permanenţă convingerea că romanul e „o povestire cu deschideri" (p. 89), altfel spus, având numeroase ramificaţii în structura sa epică. Reluată, afirmaţia rebreniană din *Jurnal* se transformă în argument forte: „O carte face mai mult decât o mie de dosare" (p. 92).

Ceea ce remarcă Ion Apetroaie în articolul *Vocaţie epică şi conştiinţa măsurilor mari* este, pe de o parte, impresionanta anvergură a operei lui Liviu Rebreanu, ca expresie a „viziunii totale asupra vieţii" (p. 90), iar pe de altă parte lupta cu expresia, decurgând dintr-o exemplară conştiinţă a scrisului.

Neavând fisuri, construcţia romanescă se impune ca rod al unor căutări ce stau sub semnul cerebralităţii şi armoniei muzicale. Dacă s-a vorbit îndelung despre „ritmul epopeic" al romanelor *Ion* şi *Răscoala*, exegetul descoperă „un ritm epopeic de creaţie" (p. 99) care explică mai fidel monumentalitatea operei.

Numeroase precizări cu privire la tehnica descrierii sau „aglutinarea secvenţelor", schimbarea perspectivei auctoriale cu cea a personajelor etc., precum şi repunerea în drepturi a unui roman considerat nereprezentativ (în speţă *Gorila*) vădesc profunzimea lecturii, dar sunt edificatoare şi în privinţa *caracterului reflexiv* pe care Ion Apetroaie îl atribuie actului critic.

Cu *Strategia deschiderii narative* pătrundem în laboratorul de creaţie sadovenian. Raportul dintre real şi imaginar, precizia termenilor şi imprecizia temporală, tehnica *incipitului* şi valoarea sa poetică sunt elemente urmărite cu precădere în romanele cu subiect istoric. În *Fraţii Jderi*, *Nicoară Potcoavă* sau *Zodia Cancerului...*, Ion Apetroaie observă „inserţia unui *topos* sadovenian", uşor de recunoscut prin prefigurarea unei deschideri specifice în ansamblul epic. Incipiente polemici cu Paul Georgescu şi Edgar Papu trădează firea criticului ponderat şi educat în spiritul valorilor autentice, care pune preţ mai mult pe idee decât pe intensitatea tonului. De altfel, „deschiderea textului" este problema centrală a respectivului articol, care are în vedere tensiunea creată „între timpul istoric, obiectiv, şi cel al ficţiunii narative" (p. 119).

Cu toate că şi în articolele deja citate se făcuseră numeroase trimiteri la scriitori străini (în special de provenienţă franceză), unele apărând (cum e şi firesc) şi în exegezele altora, abia în *Camil Petrescu, poetician al romanului deschis*, numele pronunţate frapează prin insolitul apropierii, fiind totodată un indiciu al atitudinii lui Ion Apetroaie faţă de opera scriitorului român. Pasiunea lui Camil Petrescu pentru filosofie, considerată „una dintre cele mai vii note personale ale romancierului nostru" (p. 121), precum şi caracterul polemic (pronunţat eseistic) al scrierilor sale determină această afirmaţie îndrăzneaţă: „Pe Camus şi mai ales pe Sartre el în acest sens îi anticipă generos" (p. 121). Din păcate, investigaţia critică se opreşte aici, deşi – în dramaturgie, mai ales –, s-ar fi găsit, prin Husserl, şi alte tangenţe între existenţialism şi substanţialism.

În *Teze şi antiteze*, Camil Petrescu susţine că subiectivitatea în artă reprezintă singura perspectivă reală asupra autenticităţii existenţei. Filtrarea obligatorie a „concretului" şi „trăitului" prin conştiinţa scriitoricească este ideea de la care pleacă Ioan Aptetroaie pentru a se întreba – inteligent şi logic – „dacă este la fel de autentic jurnalul de front al lui Ştefan Gheorghidiu, riguros împrumutat de Autor eroului său, decât *jurnalul* geloziei aceluiaşi erou din prima parte a cărţii" (p. 125). Cu alte cuvinte, subiectivitatea operează la fel de intens în ambele părţi ale romanului *Ultima noapte de dragoste...*, şi nu numai în prima – aşa cum invariabil susţine critica. Ipoteza lui Ion Apetroaie, valoroasă prin repercusiunile interpretative potenţiale, este menită să înlăture unul dintre locurile comune ale istoriei noastre literare. Iată de ce articolul despre Camil Petrescu, incitând la discuţii, este una dintre cele mai interesante contribuţii incluse în prezentul volum.

Ca şi în cazul poeziei, câteva articole din cartea lui Ion Apetroaie urmăresc afirmarea prozei până în deceniile din urmă. Dacă, în *Epică şi dialectică morală*, autorul se referă la Alexandru Ivasiuc, a cărui pasiune „pentru existenţa spirituală în zonele determinării, ale descrierii obiective şi subiective" (p. 134) se asociază cu „acuitatea monologului" pentru a-l situa „la cota cea mai înaltă a artei unui prozator excepţional" (p. 140), în *Naraţiunea ca plăcere şi vocaţie* interesul criticului se îndreaptă spre romanele lui George Bălăiţă, Ştefan Bănulescu, Augustin Buzura şi Constantin Ţoiu. Analizele pertinente stabilesc profilul operei lor, ca şi tehnicile narative adoptate.

Pe aceeaşi linie a delimitării şi definirii unui punct de vedere personal se situează autorul şi în articolul *Meditaţie şi construcţie epică*, cuprinzând răspunsuri la una dintre anchetele revistei „Cronica" privind romanul actual „de idei".

Ultima secţiune a cărţii este dedicată criticii literare şi „datoriei" acesteia faţă de fenomenul literar. În primul articol sunt menţionate etapele prin care a trecut G. Ibrăileanu, de la critica de tip gherist la cea aflată parţial sub influenţa lui Maiorescu, pentru a concepe apoi *critica totală*, în care aspectele estetice şi cele psihosociale să se îmbine armonios. Lui G. Ibrăileanu, considerat „un veritabil contemporan al nostru" (p. 195), îi datorăm cele mai fertile sugestii în legătură cu Eminescu (dar şi cu alţi mari scriitori).

Faptul că mentorul „Vieţii româneşti" s-a arătat reticent cu o parte a „poeziei noi" nu trebuie să surprindă. A-i scuza atitudinea sau a-l învinui că „a trăit evidente stări de recul" (p. 195) este absolut nedrept, fiindcă în permanenţă G. Ibrăileanu avea în faţă *modelul eminescian* la care, indirect, raporta poezia modernistă. În felul acesta se explică şi *de ce* l-a preţuit pe T. Arghezi, văzând în el un deschizător de drumuri în lirică, dar şi un artizan al formei.

Fără excepţie, titlurile articolelor din volumul *Literatură şi refexivitate* definesc esenţa acestora. După *G. Ibrăileanu şi „datoria criticii"* urmează *Nicolae Iorga. Conştiinţă istorică şi critică.* Ceea ce surprinde exegetul în cazul lui Iorga este, pe lângă amploarea operei critice, un partizanat declarat în favoarea literaturii morale, „sănătoase". Privite cu înţelegere, minusurile de tot felul nu pot umbri marile sale realizări: „Pe terenul literaturii vechi, Iorga este imbatabil" (p. 202).

Preocupările de stilistică structurală pe care D. Caracostea le-a înmănuncheat în *Arta cuvântului la Eminescu* şi *Creativitatea eminesciană* sunt comentate în *„Luceafărul" sub unghi hermeneutic.* Noutatea metodei în exegeza românească, dar şi limitele unei viziuni ce afirmă diminuarea pesimismului eminescian fac din aceste pagini o sursă esenţială în corecta înţelegere a scrierilor lui D. Caracostea.

Un pronunţat caracter eseistic îl are articolul *V. Voiculescu şi datoria criticii de azi*, structurat pe două idei mai importante. Prima se referă la „polimorfia voiculesciană", iar a doua este axată pe calitatea (informaţională şi ştiinţifică) a ultimelor contribuţii în domeniu.

Un subcapitol se intitulează *Contribuţii buzoiene*, iar altul (omonim cu titlul volumului recenzat) *Pe urmele lui V. Voiculescu.* Aprecierile vizează culegerea *V. Voiculescu. Articole. Comunicări. Documente*, apărută în 1974 sub îngrijirea lui Al. Oproescu, respectiv cartea lui Florentin Popescu, făcând parte dintr-o cunoascută colecţie a Editurii Sport-Turism.

Virtuţile sale de polemist, oarecum cenzurate până spre sfârşitul volumului *Literatură şi reflexivitate*, ies în relief în subcapitolul *Documente şi interpretări voiculesciene.* Vorbind despre *V. Voiculescu în orizontul tradiţionalismului*, Ion Apetroaie îi reproşează autorului cărţii, Mircea Braga (el însuşi universitar), deformarea accepţiei termenului fundamental cu care operează („tradiţionalism"), precum şi neaderenţa la substanţa *Ultimelor sonete...*, a căror valoare o minimalizează. Opus acestuia, volumul lui Marius Pop: *Vasile Voiculescu, peregrinul prin veac* este remarcat pentru „bunele servicii făcute memoriei scriitorului" (p. 229).

Mai mult decât în volumele anterioare: *V. Voiculescu* (1975) şi *Orfeu şi Aristarc* 1982, înregistrăm în *Literatură şi reflexivitate* etapa decisivă a purificării limbajului critic, concomitent cu diversificarea şi adâncirea temelor abordate. Pe linia unor iluştri înaintaşi, Ion Apetroaie consideră că actul critic înseamnă, pe lângă vocaţie, o problemă de conştiinţă şi, ca atare, un semn distinctiv al demnităţii intelectuale.

Adrian Voica
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Bulevardul Copou, nr.11

JEAN BESSIÈRE, *Enigmaticité de la littérature*, Paris, Presses Universitaires de France, 1993, 240 p.

Jean Bessière, profesor de literatură comparată la Sorbona, propune, în volumul *Enigmaticité de la littérature*, o încercare de a analiza relaţia explicabil–inexplicabil în literatură. Enigmaticul se distinge de ceea ce poate fi o interogaţie hermeneutică asupra sensului – sens ezoteric, sens aluziv –, aşa cum se distinge de ceea ce poate fi o interogaţie semiotică asupra raportului dintre semn şi reprezentant – indice, simbol, alegorie etc. Lectura unui text echivalează cu recunoaşterea unui metasemn, cel care constituie textul. Caracterul enigmatic nu se confundă cu un rebus. A scrie înseamnă a scrie o parabolă, aşa cum a citi înseamnă a citi o parabolă. Literatura constă într-o utilizare specifică a limbii, care nu trebuie să rupă cu limbajul comun. Dacă se face afirmaţia că instituţia literaturii se desfiinţează şi cărţile, numite literare, nu mai ocupă o poziţie centrală sau că viaţa nu mai imită literatura, aceasta nu înseamnă o evasidispariţie a literaturii, ci sugerează socializarea a ceea ce se află dincolo de propria instituţie şi, în consecinţă, literarizarea societăţii. Dualitatea aceasta vine din lecţia lui Flaubert (Dna Bovary crede că viaţa se aseamănă cu literatura) şi merge până la afirmaţia suprarealistă (poezia este peste tot.)

Povestirea este limita dublă a alegoriei şi a iluziei. Astfel, ea reprezintă, întotdeauna, fabula enigmaticului; alegoria şi iluzia sunt date de traiectoria timpului, a realului, a discursului. Povestirea trebuie să aibă în vedere limita şi infinitul, precum şi convertirea paradoxului temporal într-un joc spaţial.

O povestire poate prezenta un joc al întrebărilor explicite – este suficient să ne amintim de Kafka sau de Robbe-Grillet, să notăm jocurile întrebărilor din povestirea fantastică. Evoluţia povestirii, în secolul XX, se caracterizează printr-o mai mare frecvenţă a ceea ce este explicit.

Cartea *Enigmaticité...* este structurată în şase capitole cu titluri sugestive pentru scopul urmărit de autor: *Littérature, énigmatique, questionnement; Tacticité et énigmatique; Concept d'écriture et énigmatique; Littérature, indifférenciation de la littérature et énigmatique* ş.a. Întregul expozeu al lui Jean Bessière este o anatomie a ficţiunii contemporane, cu trimiteri la opere ale unor scriitori de prestigiu din literatura universală: Sartre, Pound, Gracq, Melville, Cervantes, Sábato ş.a.

Ofelia Ichim
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

GÉRARD GENETTE, *L'Œuvre de l'art, I. Immanence et transcendance*, Paris, Éditions du Seuil, 1994, 302 p.

Apariţia volumului întâi din *L'Oeuvre de l'art*, subintitulat *Immanence et transcendance*, nu mai constituie, prin trecerea la o problematică pronunţat estetică, un eveniment neaşteptat pentru cititorul obişnuit cu un mod al continuităţii tipic genettian: o altă carte, publicată nu cu mult înainte – *Ficţiune şi dicţiune* (1991) –, îl înfăţişa deja pe Gérad Genette ca pe un posibil teoretician al artelor. Discuţia de la început pe marginea legitimităţii noului gen de demers poate să aibă, prin urmare, numai rolul unui *captatio benevolentiae*, adevărata justificare găsindu-se în convingerea autorului că, dacă literatura este o artă, „pe cale de consecinţă, poetica este un canton al teoriei artei. Şi deci, fără îndoială, al esteticii" (p. 7).

În cheia unei observaţii din *Discours du récit* („urmărind specificul, găsesc universalul"), studiile de poetică ale lui G. Genette – mai ales cărţile consacrate arhitextului, hipertextului şi paratextului – pot fi considerate cazuri particulare în raport cu viziunea generalizatoare din *L'Oeuvre de l'art*, o „lărgire a câmpului de vedere", necesară pentru „a vedea mai clar sau a înţelege mai bine". De fapt, autorul mărturiseşte că a urmărit o mai atentă considerare a unui *genus proximum*, că a dorit să afle în cel fel („de quelle sorte") este literatura artă şi în ce fel celelalte arte, pentru a înţelege, în cele din urmă, „ce este o artă în general".

Desigur, „titlul de ansamblu" (supratitlul, cum l-ar fi numit în altă parte autorul) are nevoie de o justificare: sintagma *Opera artei* este în mod intenţionat ambiguă, urmărind să acopere totodată „simpla existenţă a operelor şi acţiunea lor, adică, într-un anumit sens, propria lor operă" (p. 8). Studiul întreg va cuprinde două volume, dintre care primul are în vedere „modul, sau mai degrabă modurile de existenţă a operelor", iar al doilea va trata despre relaţia estetică, în general, şi relaţia cu operele de artă, în particular (opera acelor opere de artă).

Având drept obiect de analiză nu atât *artele*, cât *arta*, şi nu atât *arta*, până la urmă, cât *artisticitatea*, teoreticianul francez îşi adecvează demonstraţia la ideea unei „ontologii" *sui generis* a operelor de artă. În acest sens, definiţia potrivit căreia „o operă de artă este un artefact (sau produs omenesc) cu funcţie estetică" are, în economia cărţii, rolul unui nod de semnificaţii, deoarece atât genul proxim, cât şi diferenţa specifică se ramifică, la rândul lor (semn al analizei), în definiţii particulare. Fiecare volum urmează, aşadar, să răspundă la una dintre întrebările ce vizează definiţia principală: „în ce constă acest artefact?", respectiv „în ce constă această funcţie estetică?". Operele de

artă – subliniază G. Genette – sunt *în aceeaşi măsură* un caz particular al artefactelor şi obiecte estetice, aflându-se în zona de intersectare a celor două categorii. Răspunzând la prima întrebare, volumul *Immanence et transcendance* tratează despre statutul „ontologic" (termen provizoriu) al operelor de artă sau, în termenii lui E. Souriau, „modurile de existenţă" ce le sunt specifice. În definirea acestei „«ontologii» restrânse", modul de existenţă este considerat o „invariantă extrafuncţională" (a se înţelege „fizică"), în virtutea observaţiei că operele de artă pot să-şi schimbe funcţia practică (de pildă, Parthenonul nu mai este un sanctuar) sau estetică, fără a-şi schimba modul de existenţă (p. 14.) Pe de altă parte – şi cu aceasta, într-o perfectă tradiţie genettiană, actul de teoretizare îi conferă titlului cuvenita motivare, prin conţinutul analizei –, operele de artă, pe lângă faptul de a „consista" într-un obiect, mai au cel puţin încă un mod de existenţă: *„transcenderea* acestei «consistenţe», fie pentru că ele «se încarnează» în mai multe obiecte, fie pentru că receptarea lor se poate întinde mult dincolo de prezenţa acestui (acestor) obiect(e) şi chiar, într-un anumit fel, le poate supravieţui" (p. 17). *Transcendenţă* s-ar numi acest mod de existenţă, iar celălalt – *imanenţă*, sensul complementar al termenilor fiind deja precizat de G. Genette în studii anterioare. În *Palimpsestes*, de pildă, autorul consideră că relaţiile de transtextualitate (sau de „transcendenţă textuală") constituie însuşi obiectul poeticii. Acolo, ca şi în studiul de faţă, termenii principali cu care se operează sunt foarte atent glosaţi. Teoreticianul ţine să avertizeze că nu dă termenului „transcendenţă" o conotaţie „spirituală" şi nici filosofică, şi că trebuie avută în vedere numai accepţia sa etimologică, în care „a transcende" înseamnă „a trece dincolo de o limită". De asemenea, cu privire la altă distincţie între termeni, autorul precizează că despre *regimuri* se poate vorbi în situaţia în care „două moduri de funcţionare se exclud unul pe celălalt în privinţa unei opere date" (de exemplu, regimul *autograf* şi cel *alograf*), pe când prin *moduri* sunt desemnate „tipuri de funcţionare compatibile şi complementare, precum imanenţa şi transcendenţa, sau diversele feluri de transcendenţă, care pot coexista" (p. 23).

Discuţia cu referire la materialitatea şi idealitatea operei de artă urmează modelul oferit de Nelson Goodman în studiul său despre limbajele artei. Distincţiile operate de Goodman sunt transpuse în „sistemul genettian" în termeni diferiţi: artele autografe ale lui Goodman devin opere *cu imanenţă fizică* (obiect material sau eventual perceptibil), iar cele alografe – opere *cu imanenţă ideală* (care consistă într-un „tip" – după engl. *type* – comun, cu mai multe ocurenţe corecte, cum este cazul literaturii).

Nu fără să amintească de existenţa unor cazuri „mixte", „intermediare" ori „ambigue", autorul îşi structurează prima parte a volumului, în care descrie „regimurile de imanenţă", în funcţie de cele două aspecte esenţiale: regimul autograf şi regimul alograf. Modelul acesta de dezvoltare a discursului teoretic aminteşte de afirmaţia lui G. Genette din *Critique et poétique*, că e necesară o „poetică deschisă" atât către „realul literar", cât şi către „virtualul literar"; studiile sale de poetică publicate ulterior sunt, de altfel, elegante demonstraţii de concepere a unui aparat descriptiv care să răspundă exigenţelor de investigare a operelor literare, chiar şi a celor rămase în virtualitate.

În studiul *L'Oeuvre de l'art*, sublinierea aspectelor de primă importanţă privind artele este însoţită de numeroase trimiteri la opere dintr-un fond universal al artisticului. În privinţa imanenţei, ca mod de existenţă a operelor de artă, G. Genette distinge două tipuri de obiecte (de imanenţă) materiale: *lucrurile* (pentru care găseşte potrivit adjectivul „real") şi *evenimentele* sau *actele*, *acţiunile* (pentru care calificările adecvate par să fie „factual", „evenimenţial" sau „de performare"). Importante, într-o oarecare măsură, în economia studiului sunt şi alte distincţii, de pildă cele care apar în descrierea artelor cu „obiecte multiple" („empreinte" *vs.* „copie" ş.a). Acestea se integrează unui soi de preambul la schema raporturilor *imanenţă–manifestări* pe care o întocmeşte teoreticianul, apropiind-o de opoziţia husserliană „individualităţi ideale" *vs.* „universalii ideale". Autorul deosebeşte, în cazul fiecărei arte „alografe" – iar de aici nu poate lipsi literatura –, două *moduri* (perceptibile) *de manifestare* aproape invariabile: *execuţie* şi *notaţie* (pentru acest din urmă termen, propunând forma *denotaţie*, dar cu particula *de-* între paranteze). Astfel, obiectul de imanenţă al literaturii îl constituie *textul literar*, iar modurile sale de manifestare – *dicţiunea („diction")* şi *scrierea („scription")*; la fel, pentru muzică, *textul muzical*, respectiv *execuţia* şi *partitura*, pentru

teatru – regia, respectiv *reprezentaţia* şi *didascaliile* ş. a. m. d. În acest context, idealitatea unei opere de artă, aşa cum o intuieşte G. Genette, „nu este numai ceea ce e comun tuturor execuţiilor sau tuturor (de)notaţiilor sale, ci, în mare măsură, ceea ce este comun *tuturor manifestărilor sale*, prin execuţie sau prin (de)notaţie" (p.111). Stabilind, de asemenea, limitele între care se poate opera cu sintagma „stare conceptuală" a operelor de artă, Genette avertizează că „nu există *artă* conceptuală, ci numai *opere* conceptuale", printre care se numără celebrele *ready-made* sau lipogramele.

Cât despre „modurile de transcendenţă", acestea privesc cazurile în care opera rupe sau depăşeşte relaţia cu obiectul material sau ideal în care „consistă", altfel spus cazurile în care între operă şi obiectul său de imanenţă există un fel de „joc". După Genette, se pot defini trei *moduri de transcendenţă*: prin *„pluralitate* de imanenţă" (o operă „consistă" în mai multe obiecte diferite: versiuni, adaptări, replici, schiţe, performări etc.), prin „manifestări parţiale" – care pot fi *lacunare* (fragmentele din *Comedia umană*, de pildă) sau *indirecte* (cazurile de „reproductibilitate tehnică", considerată de Walter Benjamin drept emancipatoare şi alienantă în acelaşi timp) –, precum şi prin *„pluralitate operală"* (datorată unor transformări fizice, dar mai cu seamă receptării plurale: nu citim de două ori *aceeaşi* carte, nici nu privim de două ori *acelaşi* tablou).

Opera nu se reduce la obiectul său de imanenţă; când un text literar începe să fie activ, „să opereze", *atunci* devine operă literară. *Imanenţa*, cu cele două regimuri ale sale – conchide autorul studiului –, este de ordinul lui „a fi", pe când *transcendenţa*, cu diversele sale moduri, este mai mult de ordinul lui „a face" sau al lui „a acţiona", pentru că „ţine de raportul variabil între obiectul de imanenţă şi efectul pe care îl exercită (sau nu) asupra receptorilor săi" (p. 288).

După o descriere a operei „pasive", aflată, într-un fel, în starea de aşteptare, Gérard Genette anunţă, indirect, o a doua parte a studiului, la fel de interesantă ca demers, dedicată „operei în acţiune", adică acelui fenomen care reprezintă propriu-zis „opera artei".

Valeriu P. Stancu
Facultatea de Litere
Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Bulevardul Copou, nr.11

CARL GUSTAV JUNG, *Tipuri psihologice.* Traducere din germană de Viorica Nişcov, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, 544 p.

Prima versiune integrală în limba română a acestei opere, esenţială pentru înţelegerea eşafodajului ştiinţific ridicat de celebrul psiholog şi psihiatru elveţian, constituie un adevărat eveniment publicistic. Axată în esenţă pe dihotomia extravertit–introvertit, tipologia jungiană impune o optică largă asupra peisajului psihic uman, urmărind atât latura diferenţierilor „funcţionale", cât şi a celor „de atitudine". În pulsaţii de sistolă şi diastolă, istoria culturală a umanităţii este prezentată ca fiind o veşnică dispută şi echilibrare între atitudinile extravertite şi cele introvertite sau, aşa cum ne sugerează însuşi motoul cărţii (extras din *Deutschland I* de H. Heine), între Platon şi Aristotel multiplicaţi la nesfârşit.

Autorul nu se limitează la cadrul îngust al psihologiei clinice, deşi excelenta sa experienţă practică ar fi justificat pe deplin această cantonare pur medicală, ci întreprinde ample incursiuni în filozofie, istoria religiilor şi literatură.

Prima parte a lucrării tratează problema tipurilor în istoria de idei a antichităţii şi a evului mediu, pornind de la Tertullian şi Origene. Discipol al lui Montanus (poet frigian extatic), cel dintâi optează pentru *anima naturaliter christiana* în dauna raţionalismului, pe când Origene din Alexandria sacrifică legătura senzuală cu obiectul pentru sferele spirituale, astfel încât tot ceea ce este material apare transfigurat prin interpretare religioasă (exegeză alegorică, hermeneutică).

Urmărind problema unversaliilor în perioada scolastică, disputele dintre Anselm din Canterbury şi Gaunilo, încercarea lui Abélard de unificare, controversa euharistică dintre Luther şi Zwingli, autorul surprinde mereu rădăcinile psihologice ale unor atitudini diferite faţă de acelaşi subiect.

Un capitol este dedicat concepţiilor lui Schiller despre tipurile umane, în funcţie de modul în care acestea receptează arta. În *Tratatul despre poezia naivă şi sentimentală*, scriitorul german ajunge să stabilească existenţa a două tipuri psihologice. Naivul este în fapt extravertitul, cel care „lasă natura să acţioneze nelimitat în el" (p. 145). Sentimentalul are o atitudine introvertită, fiind în pericol să se desprindă total de realitate, confundând-o cu fantezia nestăvilită ce izvorăşte din propriul său inconştient.

Un interes aparte îl reprezintă paralelismul între tipurile apolinice şi dionisiace, aşa cum se desprinde el din scrierile lui Nietzsche. Reconcilierea dintre Apollo delfic şi Dionysos, ca forţă naturală primară, simbolizează balanţa contrastelor din sufletul grecului civilizat.

Miopia eleniştilor de odinioară, care eliminau în mod instinctiv sau cu bună ştiinţă aspectele întunecate ale mitologiei antice greceşti, este corectată prin înţelegerea sărbătorilor dionisiace ale satirilor şi menadelor ca ceremonii totemice cu strămoşi mitici şi animale-totem. Nietzsche exaltă diversitatea mitologiei antichităţii eline, dar rămâne cantonat într-o comodă atitudine estetică. Avantajul pentru contemplatorul de acest tip este că se poate izola la o depărtare sigură de orice participare, „mulţumindu-se să retrăiască doar senzitiv pasiunea din imagine" (p. 155). Or, aşa cum subliniază C. G. Jung, lupta dintre Apollo şi Dionysos şi împăcarea lor finală nu era pentru greci o problemă estetică, ci una religioasă. Înţelegerea religioasă presupune o trăire autentică la nivel psihic. Extravertitul trebuie să-şi trăiască propriul mit, introvertitul trebuie să-şi viseze viaţa exterioară.

Capitolul al IV-lea al volumului se ocupă de problema tipurilor la Furneaux Jordan (după *Character as Seen in Body and Parentage*). Jordan adoptă împărţirea în tipuri intuitive şi senzoriale, pe care o îmbogăţeşte cu opiniile sale personale. El descrie în principal două tipuri caracteriologice: „unul la care tendinţa către activitate este puternică, iar tendinţa către reflecţie slabă şi un altul, la care predomină aplecarea către reflecţie, în vreme ce pornirea spre activitate este mai slabă" (p. 160). Lui Jordan îi revine meritul de a fi oferit pentru prima oară o descriere relativ exactă a tipurilor emoţionale.

Pentru a surprinde problema tipurilor în literatură, C. G. Jung a ales mitul prometeic, aşa cum este transfigurat în oda *Prometheus* (1774) de Goethe şi în poemul *Prometheus und Epimetheus* (1881) de Carl Spitteler.

La Goethe, Prometeu plăsmuieşte şi acţionează în lumea exterioară, aşază în spaţiu figuri modelate de el şi animate de sufletul său, umple lumea de zămislirile puterii sale creatoare, fiind educatorul oamenilor. Ca şi marele poet german, acest Prometeu este o persoană extravertită. Dimpotrivă, la Spitteler, Prometeu este un introvertit, jertfind prezentul unui viitor îndepărtat. Pentru că îşi ascultă sufletul, el nu se bucură de trăirea efectivă a vieţii.

Haina mitului antic prilejuieşte lui Goethe încercarea de a uni funcţia superioară diferenţiată, corespunzătoare idealului creştin al favorizării binelui, cu funcţia mai puţin diferenţiată, a cărei refulare şi neacceptare corespunde idealului creştin al repudierii răului. Problema va fi reluată mai târziu în *Faust*, unde prinsoarea divină dintre bine şi rău este primită. Faust, Prometeul medieval, se opune lui Mefisto, Epimeteul medieval, şi încheie pactul cu el. Este soluţia rosacruciană a unirii lui Dionysos cu Hristos.

Analizând principalele religii orientale (brahmană, budistă şi daoistă), Jung constată că acestea au stabilit o soteriologie psihologică, ce plasează calea mântuirii în domeniul ţelurilor umane. Numai eliberarea de contrarii (*nirdvandva*) duce la echilibrul sufletesc. În cartea lui Manu se spune: „Dacă prin atitudinea sentimentului său el va deveni nepăsător faţă de toate obiectele, va dobândi fericirea veşnică atât în această lume, cât şi după moarte" (p. 211).

Jung acordă o atenţie aparte imaginii recipientului sacru în contextul cultului îngemănat al femeii şi al sufletului. *Skenos*-ul din scrierile patristice greceşti are o origine extrabiblică. Vasul a fost simbol frecvent în religia mitraică şi la gnostici. Oala magică din mitologia celtică aparţinea zeului

Dagda şi aducea îndestulare. Vasul păstrat de zeul Bran simboliza reînvierea. La vechii egipteni şi greci, recipientul denumit *liknon* reprezenta locul de naştere al bobului de grâu, simbol al fertilităţii. Mai târziu, în legendele medievale apare vasul sacru al Graalului.

Lanţul simbolurilor face să vibreze fiecare coardă a psihicului uman. Aşa cum spunea, atât de sugestiv, Meister Eckhart: „Natura dinăuntru a oricărei seminţe semnifică grâul şi orice metal aurul şi orice naştere omul" (p. 273).

Capitolele VIII-IX analizează concepţia lui Wiliam James asupra temperamentelor umane care dau o anumită culoare principiilor filozofice, precum şi clasificarea oamenilor de ştiinţă din punct de vedere psihologic, făcută de Wilhelm Ostwald în lucrarea sa *Grosse Männer*. Dacă James îi împarte pe filozofi în raţionalişti (intelectualişti) şi empirici (senzuali), Ostwald constată existenţa unor opoziţii psihologice tipice între clasici şi romantici.

Punctul esenţial al întregii lucrări îl constituie capitolul X, care cuprinde descrierea detaliată a psihologiei categoriilor umane stabilite de C. G. Jung. Pe lângă cele două tipuri, numite de savantul elveţian *atitudinale generale*, sunt prezente patru tipuri *funcţionale*. Prin combinarea acestora au rezultat opt tipuri psihice complexe, definitorii pentru diversitatea atitudinilor umane faţă de existenţă. În funcţie de primatul acordat gândirii, simţirii, senzaţiei sau intuiţiei, ca şi în funcţie de relaţia subiect–obiect, oamenii reacţionează fiecare în modul său personal în situaţii asemănătoare.

Un minidicţionar al principalilor termeni de specialitate, utilizaţi în această lucrare, vine să confere accesibilitate mai largă problemelor tratate. Noţiunile de *anima, animus, arhetip, individuaţie, inconştient, persona, suflet, umbră* sunt expresii ale unei viziuni originale, ale unor inovaţii prin intermediul cărora C. G. Jung a renovat ştiinţa psihologică.

Într-un secol în care s-a dezvoltat un vast curent de gândire socială, în favoarea egalităţii oamenilor, în faţa legilor, Jung atrage atenţia asupra diferenţelor structurilor psihosomatice. Ecuaţia personală determină în mare măsură destinul uman. Soarta unor oameni este decisă de obiectele intereselor lor, în vreme ce soarta altora este impulsionată de fiinţa lor lăuntrică, de subiectul lor. Şi fiecare este înclinat, în mod firesc, să manifeste înţelegere pentru tipul psihic de care aparţine.

La 77 de ani de la prima apariţie, opera jungiană despre tipurile psihologice îşi păstrează suflul inovator, deschizând perspective inedite în abordarea istoriei culturii. Oscilarea permanentă între impulsul către empatie şi cel de „agorafobie spirituală" a generat în sânul tuturor artelor dualitatea dintre operele aflate în strânsă relaţie cu fenomenele lumii înconjurătoare şi operele abstracte (uneori cu nuanţe intens transcendentale).

Trebuie subliniat, de asemenea, că interesul cu totul aparte pe care îl suscită opera lui Jung este evidenţiat şi de profesionalismul traducătoarei Viorica Nişcov, care pune la dispoziţia cititorului român o lucrare ştiinţifică de excepţie, într-o expunere suplă, captivantă.

Silvia Ciubotaru
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

ALGIRDAS JULIEN GREIMAS, *Despre zei şi despre oameni. Studii de mitologie lituaniană*. Traducerea de Rodica Paliga. Glosar de termeni şi divinităţi lituaniene de Sorin Paliga, Bucureşti, Editura Meridiane, 1997, 292 p.

Cunoaşterea culturii populare lituaniene a fascinat o parte din folcloriştii români, începând cu B. P. Hasdeu, care a fost iniţiat, datorită mamei sale, în tainele acestui univers spiritual, şi terminând cu Petru Caraman, care, încă de timpuriu, s-a lăsat ispitit de cercetarea poeziei populare lituaniene. Dar până în prezent, în afară de câteva comparaţii făcute între termenii *doina* şi *daina*, precum şi între divinitatea daco-getă Zalmoxis şi cea lituaniană Zjameluks (zeul pământului patern), informaţiile

asupra folclorului lituanian au fost cu totul sporadice. Cu excepţia cărţii Marijei Gimbutas, *Civilizaţie şi cultură* (tratând sfere mai largi decât cele ale etnologiei lituaniene), practic nu s-au mai făcut traduceri din bibliografia acestei ţări. A contribuit, poate, la acest fapt şi lipsa unui dicţionar român-lituanian, ca şi inexistenţa, în cadrul universităţilor noastre, a vreunei catedre de limbi baltice. Cele câteva articole privind Lituania au fost traduse prin intermediul versiunilor din limbile de largă circulaţie.

În aceste condiţii apariţia în limba română a studiilor lui Algirdas Julien Greimas constituie un eveniment important pentru specialiştii noştri.

Deşi, iniţial, lucrarea se adresa în special tinerilor cercetători lituanieni, oferindu-le un fel de ghid de teren, ea constituie o sursă de informaţii la fel de utilă şi pentru alţi cititori.

Concepţiile lui Greimas continuă pe plan aplicativ teoriile lui Georges Dumézil şi Claude Lévi-Strauss. Potrivit acestor două mari personalităţi, gândirea mitică nu este întâmplătoare. Zeii şi alte fiinţe mitologice sunt numai aparent creaturi fanteziste. În realitate, aceştia constituie mijloace figurative care permit să se vorbească despre om, despre lume şi despre ordinea cosmică. Mitologia exprimă adesea în subtext ideologia politică a societăţilor studiate.

După ce se ocupă de mitologie ca filozofie şi ca atitudine culturală, autorul prezintă problemele mitologiei lituaniene din punctul de vedere al materialului acumulat până în prezent, adesea pe căi foarte diferite, prin intermediul arheologilor, istoricilor şi folcloriştilor.

Textele de literatură orală, textele rituale şi datele mitologice se completează reciproc, alcătuind o hartă a mentalităţilor arhaice lituaniene.

Primul capitol este dedicat zeilor furnizori: *Kuakai* şi *Aitvarai*. *Kuakaii* sunt fiinţe htoniene antropomorfe cu intervenţii binefăcătoare în viaţa umană, pe când *Aitvaraii* sunt făpturi aeriene, zoomorfe (balauri sau şerpi cu capetele nimbate de flăcări), având o comportare capricioasă faţă de oameni, putându-le aduce rău ori bine, după împrejurare. *Kaukaii* se aseamănă în mare măsură cu spiriduşii din mitologia românească, pe când *Aitvaraii* amintesc de acei balauri pe care, potrivit credinţei ţăranilor noştri, îi poartă pe cer solomonarii sau grinţieşii.

Analiza mitologică efectuată de autor este dublată de investigarea din perspectivă lingvistică. Materialul adunat pe teren în ultimele decenii este pus în mod constant în relaţie cu informaţiile din bibliografia anterioară, începând cu cele mai vechi mărturii despre lituanieni şi strămoşii lor (în *Germania*, XLV, a lui Tacitus despre *estii* de la gurile Vistulei, iar în *Deliciae Prussicae* de Praetorius despre *prusi*).

Un loc important îl ocupă în contextul mitologiei lituaniene divinităţile destinului şi ale norocului: *Aušrinė* şi *Laima*. Algirdas Greimas le dedică cel mai amplu capitol al lucrării (al II-lea). Trebuie remarcată originalitatea abordării temei de către autor, într-un mozaic sui-generis de subcapitole referitoare la simboluri, eresuri majore sau minore, motive literare. Pe lângă descrierea obiceiurilor, a credinţelor şi superstiţiilor, sunt introduse citate ample din mai multe basme fantastice şi animaliere. Suita de tablouri poantiliste este presărată din loc în loc cu analize structuraliste, menite să ordoneze, prin intermediul unor observaţii tehnice, mesajul semantic al textului folcloric.

Aušrinė este zeiţa zorilor şi pluteşte într-o corabie de aur pe apa mării. Roua dimineţii este iscată de perlele risipite din colierul acestei divinităţi.

Laima (sau, în ipostază multiplicată, prezicătoarele *laimos*) se identifică cu *ursitoarele* din mitologia românească. Ca şi acestea, *laimele* prezic *dalia* (destinul) noului născut la fereastra casei. În număr de trei, ca şi *moirele* greceşti, *parcele* romane sau *nornele* scandinave, *laimele* sunt confundate adesea în mitologia lituaniană cu *laumės*, zânele torcătoare sau ţesătoare, cu un comportament malefic.

Aušrinė, zeiţa de două ori născută – prima dată, ca Afrodita, din adâncul mărilor, a doua oară în lumea celestă –, este o divinitate de dată mai recentă comparativ cu *Laima*, care aparţine panteonului arhaic, jucând un rol important în cosmogonie.

Capitolul al treilea al volumului tratează relaţia mitologică dintre albine şi femei. La prima vedere cu totul insolită, această legătură se referă la rolul esenţial al femeilor şi al albinelor în contextul asigurării fericirii domestice. Cuplul *Babilas* (zeul albinelor) – *Lazdona* (zeiţa alunelor) asigură bunăstarea şi fericirea tinerilor căsătoriţi. Mierea şi toate alimentele derivate din ea (de exemplu hidromelul) joacă un rol ritual de bază în toate ceremoniile familiale. Intervalul de timp pe care-l petrece tânăra nevastă (*marti* în limba lituaniană) în casa soţului până la naşterea primului copil este numit „luna de miere".

În ultimul capitol autorul se ocupă de zei şi de sărbători. Un loc esenţial în calendarul tradiţional lituanian îl ocupă sărbătorile *Krikštai*. În epoca precreştină *Krikštai* denumea mijlocul iernii, dar, cu timpul, acelaşi termen s-a extins asupra Epifaniei (6 ianuarie), asupra zilei convertirii Sfântului Pavel (25 ianuarie), ca şi asupra celei de a patra miercuri din Păresimi (sărbătoarea mobilă din postul Paştilor). În toate aceste cazuri, elementul unificator îl constituie valoarea de *omen*, *Krikštai* fiind sărbătoarea inaugurărilor faste. Semantica cuvântului *krikštai* este deosebit de bogată, cuprinzând, printre altele, înţelesurile de: răscruce, început, locul cel mai de cinste la masă, troiţă.

Glosarul de termeni şi divinităţi lituaniene, alcătuit de Sorin Paliga, completează volumul, suplinind golurile informaţionale din bibliografia românească legată de acest colţ de lume.

Silvia Ciubotaru

TRAIAN HERSENI, *Colinde şi obiceiuri de Crăciun. Cetele de feciori din Ţara Oltului (Făgăraş)*. Ediţie, prefaţă şi glosar de Nicolae Dunăre, Bucureşti, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, 1997, 634 p.

S-ar fi cuvenit ca acest volum să apară în timpul vieţii autorului, o dată cu *Forme străvechi de cultură poporană românească. Studii de paleoetnografie a cetelor de feciori din Ţara Oltului* – publicat de Traian Herseni în 1977 –, pentru că astfel s-ar fi completat în mod fericit rezultatul investigaţiilor de teren cu partea teoretică. S-ar fi respectat în acest mod unul dintre principiile ce stau la baza ştiinţelor sociale, principiu la care Traian Herseni ţinea atât de mult: „...fără cunoaşterea aceasta de bază, adică fără fapte, ştiinţa rămâne o construcţie pur speculativă sau imaginară, o ficţiune" *(Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Bucureşti, 1982, p. 33).

Acest inestimabil material folcloric care a fost adunat între anii 1932 şi 1938 ar fi întărit pas cu pas fiecare demonstraţie a celui mai riguros sociolog din şcoala Gusti. Mai mult, ar fi constituit o sursă preţioasă pentru toate cercetările etnologice asupra colindatului în general şi asupra cetelor juvenile în special.

Când Nicolae Dunăre s-a angajat, câţiva ani mai târziu, să se ocupe de soarta acestui manuscris, lucrurile păreau să se aşeze pe un făgaş fericit. Printr-o coincidenţă benefică, atât autorul, cât şi îngrijitorul culegerii aparţin aceleiaşi zone etnografice de la poalele Făgăraşului. Traian Herseni s-a născut în satul Iaşi, judeţul Braşov, iar părinţii lui Nicolae Dunăre proveneau din localităţi apropiate (tatăl din Avrig, iar mama din Moeciu). Dar mai cu seamă ei au avut preocupări comune, legate de metodologia cercetării de teren şi de sociologie ca „exponentă a ştiinţelor social-umaniste moderne care studiază raporturile structural-funcţionale între societate, cultură şi personalitate" (T. Herseni, *op. cit.*, p. 49).

Din păcate, nici îngrijitorul volumului n-a apucat să-şi vadă visul împlinit, stingându-se din viaţă acum zece ani.

Meandrele intoleranţei constante faţă de complexul magico-religios căruia îi aparţine acest capitol al culturii noastre populare au împiedicat în mod regretabil apariţia la timp a volumului.

Ne aflăm în faţa unei culegeri de excepţie, a unei investigaţii etnografice dintre cele mai atente care s-a realizat la noi şi chiar în întreg spaţiul european. Primul punct de interes major îl reprezintă fenomenul cetelor de feciori. Această grupare de vârstă, care păstrează rudimente din străvechi rituri de iniţiere, a evoluat de la forma reglementată prin puterea tradiţiei la o societate cu statute şi regulamente scrise, asemănătoare unui cod juridic. Traian Herseni efectuează o cercetare amănunţită a fiecărui element al organizării cetelor de feciori, de la aspectele rituale (ceremonial, gesturi, simboluri magice, măşti ş.a.) până la cele artisitice, legate mai ales de stilul muzical şi poetic al colindelor. Sunt relevate cadrele naturale (cosmologice şi biologice) şi cadrele sociale (psihologice, istorice) ale fenomenului cercetat. Ceata este mai mult decât expresia credinţei în cutume ancestrale, ea este o modalitate a trăirii axiologice, prin exprimarea unor stări afective, a unor valori etice, estetice şi sociale.

Al doilea aspect foarte important al acestei lucrări îl constituie relaţia fenomenului folcloric cu spaţiul în care este vehiculat. Prezentând asociaţiile juvenile masculine din satele cuprinse în spaţiul mărginit la sud de Munţii Făgăraşului, la est de Munţii Perşani şi la nord de râul Olt, Traian Herseni realizează concomitent şi o analiză generală a unei zone-vatră etnoculturală viguroasă în inima României.

Încă de la începutul secolului al XIII-lea, cancelariile medievale atestă această obşte teritorială şi etnoculturală ca pe o *Terra Blachorum*. Având reşedinţă voievodală la Breaza, lângă trecătoarea cu acelaşi nume, una dintre numeroasele ferestre carpatice spre Ţara Românească, ţinutul Făgăraşului se caracterizează printr-o puternică unitate de viaţă socială, antropogeografică, economică şi etnografică. În secolele XIV–XV, teritoriul cuprins între Mărginimea Sibiului, Târnava Mare, Ţara Bârsei, Muscel şi Argeş a depins de domnii munteni şi de episcopatul Târgoviştei.

Ca şi alte zone-nucleu de formare a poporului român, Ţara Oltului s-a bucurat de un statut de mai mare siguranţă şi stabilitate antropogeografică (favorizată de poziţia intracarpatică), de o veche autonomie, de o structură etnodemografică românească omogenă veacuri de-a rândul (relativ densă, mult timp neschimbată). Datorită acestor condiţii, comunitatea rurală din această zonă se caracterizează prin port, obiceiuri şi datini comune, prin anumite particularităţi, dialectale şi social-psihologice bazate pe un trecut comun, printr-o puternică conştiinţă de neam.

Dintre satele investigate, un număr de 68 aparţin celor trei subzone ale Ţării Oltului: Avrig, Făgăraş şi Perşani. Pe lângă acestea au mai fost incluse câteva localităţi situate în afara zonei: Fântâna, Feldioara şi Rucăr.

Practicile legate de cetele de feciori sunt numeroase şi variate, diferind prin unele particularităţi de la sat la sat. Traian Herseni pune însă accentul pe caracteristicile fundamentale definitorii şi unificatoare ale fenomenului în ansamblul lui. Rostul esenţial al cetelor este cel de a îndeplini magia benefică a colindatului. Credinţa oamenilor acestor meleaguri este că în noaptea de Crăciun se deschide cerul, iar Dumnezeu coboară pe pământ: „Că vin junii lui Crăciun/ Şi-aşa vin cu Dumnezeu,/ Cu veşminte d'aurite;/ Lungu-i lung până-n pământ,/ Largu-i larg pe jur pământ" (Arpaşul de Sus). El purcede, alături de colindători, pe la case, pentru a împlini cu generozitate toate cele dorite de gospodari şi exprimate în colinde, adică: sănătate, îmbelşugare, viaţă lungă şi frumoasă, spor şi noroc.

Colindele din Ţara Oltului au o frazare amplă, cu o bogăţie metaforică deosebită. Elementul fantastic se armonizează perfect cu datele reale, contribuind la crearea unei atmosfere sărbătoreşti aparte. Perspectiva spaţială şi temporală se schimbă mereu, satul lărgindu-şi graniţele cât să încapă întregul univers, iar personajul de colindă se confundă cu toate vietăţile pământului. Astfel, de exemplu, în colindul *Ziorile* din Sebeşul de Jos, neliniştea eroului duce la comparaţii din cele mai diferite medii: „Numai io nu pot durmi/ Pe valurile lumii,/ Căci mă-ntorc şi iar mă-n-volbu,/ Ca albina la stupină,/ Ca peştele-n apă lină,/ Ca omu-n ţară străină". Poate mai mult decât în alte colecţii similare, poezia colindelor din volumul lui Traian Herseni poartă la tot pasul straie de sărbătoare.

În încheiere, ţinem să remarcăm, de asemenea, bogăţia de informaţii aduse de prefaţa lucrării, precum şi utilitatea glosarului din final.

Silvia Ciubotaru

ROGER CAILLOIS, *Omul şi sacrul*. Ediţie adăugită cu trei *Anexe* despre sex, joc şi război, în relaţiile lor cu sacrul. Traducere din limba franceză de Dan Petrescu, Bucureşti, Editura Nemira, 1997, 204 p.

Eseist, sociolog şi filosof, Roger Caillois (1913–1978) a fost fondatorul Colegiului de Sociologie, destinat să studieze manifestările sacrului în viaţa socială. După lucrarea *Le Mythe et l'homme* (1938), Roger Caillois a publicat lucrarea *L'homme et le sacré* (1939), care apare acum în

traducerea românească a lui Dan Petrescu, într-o ediţie adăugită cu trei anexe despre sex, joc şi război, în relaţiile lor cu sacrul, la Editura Nemira. Această lucrare a lui R.Caillois se înscrie în perspectiva larg deschisă acestui subiect de celebra *Das Heilige (Sacrul)* a lui Rudolf Otto, din 1917, în care se analizau pentru prima oară modalităţile experienţei religioase (numinosul, elementul misterului, fascinantul, colosalul, iraţionalul şi divinaţia). Maestru al eseului (pentru care a primit Premiul European pentru Eseu în 1978), R. Caillois duce mai departe analiza lui R. Otto, urmărind relaţiile dintre sacru şi profan: ambiguitatea sacrului, teoria interdictelor, teoria sărbătorii şi sacrului ca o condiţie a vieţii şi poartă a morţii. Relaţia *sacru–profan* este o problemă esenţială a oricărei culturi tradiţionale şi reprezintă, după Mircea Eliade, elementul esenţial al religiei *(La nostalgie des origines).* R. Caillois vede sacrul în relaţie cu ordinea lumii, cu natura sacrificiului sau cu jocul ofrandelor. Ambiguitatea sacrului: sfinţenie şi necurăţenie se relevă din însuşi sensul originar. În latină *sacer* înseamnă deopotrivă „sfânt şi blestemat". Această ambiguitate este polarizată de sacru, în care se poate detecta reversibilitatea despre pur şi impur. În fiecare compartiment aproape al unei culturi tradiţionale întâlnim această dialectică a sacrului. Tratăm *sacrul* ca pe „o categorie a sensibilităţii", ca pe „locul de deasupra şi de dedesuptul raţiunii", în timp ce *profanul* este „domeniul folosinţei comune, care nu necesită nici o precauţiune din partea omului", spune Roger Caillois. Când echilibrul dintre sacrul pozitiv şi cel negativ tinde să se tulbure, când acesta îi conferă profanului o doză periculoasă de violenţă, intervin riturile. Categorii ale sacrului în organizarea lumii *sunt timpul şi spaţiul.* Spaţiul se măsoară în timp. Există un model geometric simbolic al timpului: cel cursiv şi cel ciclic. Ritmurile cosmice le subordonează pe cele umane. Funcţia mitului este aceea de organizare repetitivă a timpului, de jalonare a datelor sacrificiale sau ale ciclurilor reînceperii. Acţiunile omului se împart în secvenţe dictate de ritmurile cosmice, omul încercând prin ritmuri prescrise îmblânzirea spaţiului şi timpului. R. Caillois dezvoltă o interesantă teorie a sărbătorii, ca recurs la sacru, prin care omul societăţii tradiţionale recreează lumea. Autorul analizează aici rituri de fecunditate şi de iniţiere, sacrilegii alimentare şi sexuale, sacrilegii sociale la moartea regelui etc. El conchide că sacrul este o condiţie a vieţii şi poartă a morţii. În esenţă, cuplul sacru–profan este elementul modelator al oricărei structuri tradiţionale, reflectat în mituri, obiceiuri şi chiar destin. Această carte, ca şi cea lui R. Girard, *Violenţa şi sacrul,* sau ca cea, anterior citată, a lui R. Otto, constituie împreună fondul clasic al etnologiei şi iniţiativa Editurii Nemira de a da varianta românească a lucrării celebre a lui R. Caillois nu poate fi considerată decât ca lăudabilă.

Lucia Berdan
Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

RÉNÉ GUÉNON, *Simboluri ale ştiinţei sacre,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, 456 p.

Volumul tradus de Marcel Toltea şi Sorina Şerbănescu şi apărut în colecţia de spiritualitate universală, *„Terra lucida"*, coordonată de Andrei Pleşu, este o culegere de articole publicate în periodice (1929–1950) şi reunite postum de un adept român al ideilor lui René Guénon, Mihai Vâlsan. Volumul este structurat în opt părţi, în jurul unui simbol central concentrându-se principalele semnificaţii (aspecte) ce converg spre acesta. De exemplu, în *Simboluri ale centrului şi ale lumii* întâlnim: *Florile simbolice, Păzitorii Ţării Sfinte, Pământul Sorelui* etc. *Simbolismul formei cosmice* reuneşte: *Grota şi labirintul, Inima şi Grota, Muntele şi Grota, Inima şi Oul Lumii* etc. Extrem de dens este *Simbolismul astral şi simbolismul trecerii,* care include: *Simbolurile analogiei, Arborele lumii, Arborele Vieţii şi licoarea nemuririi, Simbolismul scării, Trecerea peste ape, Simbolismul punţii, Legături şi noduri.*

În viaţa intelectuală interbelică, acest mare iniţiat şi filosof, René Guénon, a jucat un rol considerabil nu numai în gândirea universală, dar şi în gândirea românească din anii 1920–1930,

influenţând intelectuali români ca Vasile Lovinescu, Mihai-Marcel Avramescu, Mihai Vâlsan. Acesta din urmă, care a condus revista „Études traditionnelles" şi i-a publicat câteva volume, este considerat un fel de executor testamentar al lui R. Guénon. Ideile lui R. Guénon au scandalizat însă pe catolicii fervenţi, dată fiind rezerva filosofului faţă de creştinism şi în final trecerea la islamism. El punea mai presus de orice Tradiţia, considerând că din tradiţia originară şi sintetică decurg toate celelalte. El voia să „reformuleze" Tradiţia pentru lumea modernă. Exaltând Tradiţia, el le dădea intelectualilor o cheie pentru propria lor tradiţie, oferindu-le, printr-un demers superior, o reorientare a gândirii spre iniţiere. Pentru un intelectual de erudiţia lui Vasile Lovinescu, de exemplu, aceasta a însemnat o schimbare de destin, o recluziune în propriul eu prin care încerca să găsească calea spre taina iniţierii şi a desăvârşirii. Guénon însuşi, după cum ştim, şi-a schimbat destinul trecând la Islam şi schimbându-şi numele în Yahiya, adică Ioan. Guénon nu s-a oferit pe sine ca exemplu, dar el a dat o deschidere spre dimensiunea metafizică a unei tradiţii autentice, spre eficacitatea simbolismului ei, spre posibilităţile de a o realiza interior. Mircea Eliade, de exemplu, nu era de acord, în multe privinţe, cu ideile lui R. Guénon. Pentru istoricul religiilor, Tradiţia e o deschidere spre alte lumi, nu o încifrare.

În ce priveşte simbolismul, R. Guénon aduce câteva contribuţii esenţiale. După Guénon, fiecare lucru emană în mod esenţial dintr-un principiu metafizic – adevărata sursă a realităţii –, pe care îl exprimă conform modului său de existenţă. Într-un fel, toate lucrurile se leagă şi îşi corespund pentru a concura la armonia universală şi totală (*Simbolismul crucii*). Pentru R. Guénon, simbolismul tradiţional constituie „inteligenţa lucrurilor" şi un suport pentru realizarea interioară a unirii cu acţiunea Principiului asupra tuturor nivelurilor de manifestare.

Simbolismul scării, de exemplu, este un simbolism axial, ca şi cel al Arborelui Lumii. În riturile de iniţiere, treptele sale sunt considerate ca reprezentând diferitele cercuri, adică stările sufleteşti ale fiinţei. Simbolul scării duble implică ideea că urcuşul trebuie să fie urmat de o coborâre; treptele sunt ca nişte „ştiinţe", adică grade ale cunoaşterii corespunzând realizării a tot atâtea stări. În anumite rituri iniţiatice se întâlneşte un simbolism al urcării unei scări în spirală, spiralele fiind o reprezentare a gradelor Existenţei universale. „Lanţul luminilor": în diferite forme tradiţionale simbolul cel mai obişnuit este şiragul de mătănii sau rozariul. Simbolul porţii strâmte este „urechea acului". În calitatea sa de „ochi al Lumii", Soarele este „poartă a Cerului" sau *Janua Coeli*, descrisă ca o „gaură" sau ca „gură" (oare „gura de rai" din balada *Mioriţa* nu este o „poartă a cerului"?). Aşadar, stările existenţei manifestate sunt ierarhizate în stări superioare şi stări inferitoare, unite printr-un „fir" în ambele direcţii: ascendentă şi descendentă. *Frânghia* simbolizează acelaşi lucru ca şi „firul", adică uneşte aceste stări între ele. *Puntea* este echivalentul stâlpului axial, care leagă cerul şi pământul, menţinându-le în acelaşi timp separate. Trecerea punţii nu este altceva decât străbaterea axei, singura care uneşte cu adevărat diferitele stări între ele. Axa leagă şi separă, în acelaşi timp, cerul şi pământul.

În capitolul *Legături şi noduri* autorul reia simbolismul firului, a cărui semnificaţie esenţială şi metafizică este că leagă toate stările de existenţă între ele şi de Principiul lor. R. Guénon revalorifică metafizic şi simbolic Tradiţia. După citirea operei lui R. Guénon, mai mulţi cărturari şi-au manifestat deschiderea şi atracţia spre cunoaşterea altor tradiţii sau spre cunoaşterea în adâncime a propriei tradiţii. Aşa s-a întâmplat cu Vasile Lovinescu, marele iniţiat de la Fălticeni, care a găsit *cheia* şi *creanga de aur* a propriei tradiţii.

Lucia Berdan

PATRICIA HIDIROGLOU, *Apa divină şi simbolistica ei.* Eseu de antropologie religioasă. Traducere de C. Litman, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1997, 222 p.

În colecţia „Historia Religionum" a Editurii Univers Enciclopedic a apărut versiunea românească a eseului de antropologie religioasă al Patriciei Hidiroglou, din 1994, *L'eau divine et sa*